

USUTEADUSLINE AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI VÄLJAANNE

Vastutav toimetaja: **O. Sild**

Ajakirja toimkond: O. Sild (juhataja), J. Köpp, S. Aaslava, H. Masing,
J. Taul (korrektor), V. Uuspuu (asjaajaja), H. Pihl (korrektor).

Sisukord :

Lk.

O. Sild: Tartu Ülikooli Usuteaduskonna professor Alexander Bulmerincq †	1—3
E. Salumaa: Teadmise kriis ja teoloogia	3—15
V. Uuspuu: Eesti nõiasõnade usulisest iseloomust	15—24
N. Raag: Petserimaa kogudused	24—35
E. Markus: Petserimaa koguduste ja koolide kaart	36
Usuteaduskonna elust ja tööst 1936/7	37—40

Tartus, 1938

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

Usuteadusline Ajakiri

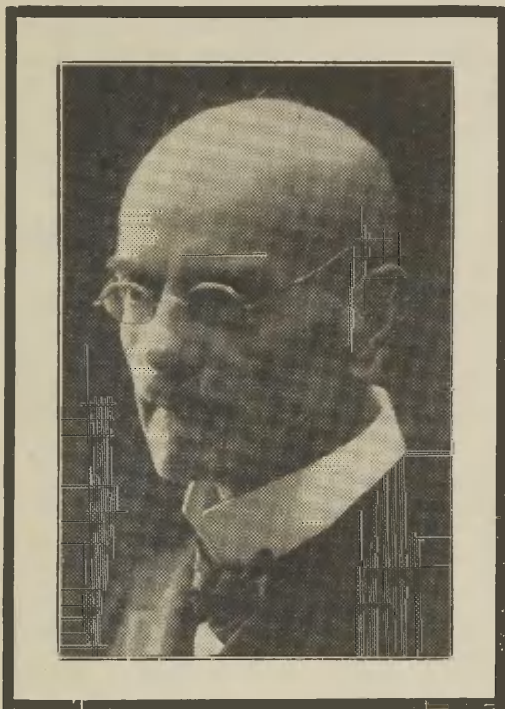
Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav toimetaja: O. Sild

X aastakäik

1938

№ 1

Tartu usuteaduse professor Alexander Bulmerincq †.

Maisest elust ja tööst lahkus teisipäeval 29. märtsil s. a. kell 9 õhtul usuteaduskonna Vana Testamendi teaduse ja Semi keelte korraline professor

D. A l e x a n d e r B u l m e r i n c q.

Kopsupõletik sai õpetlase elule saatuslikuks. Eelmise nädala kesknädalal võttis professor osa fakulteedi istungist ja neljapäeval luges ta veel ülikoolis, haigestus aga sama päeva õhtul ja viidi pühapäeval e. l. Mellini haigemajja. Kuid nõrgestatud ihu ei suutnud kaua võidelda raske haiguse vastu ja ta eluküünal kustus vaikselt.

Kadunu sündis 24. mail (v. k. j.) 1868 Peterburis õiguskooli dotsendi Michael v. Bulmerincq'i pojana. Varsti asusid vanevad Varssavisse elama. Tema ema suri 1869. Poeg Alexander viidi nüüd Dresdenisse vanaema Schraderi juurde, et see teda välismaal kasvataks. Isa sai Varssavis esmalt gümnaasiumi inspektoriks ja siis direktoriks ja abiellus 1870 teistkordselt. Poeg Alexander toodi nüüd jälle Varssavisse. A. B. lõpetas Varssavis 1885 gümnaasiumi kuldaurahaga. Sama aasta sügisel asus ta 17-aastasena Tartu ülikooli usuteadust õppima, kuna piiblilugemine leeriõpetuse ajal 1884 oli pööranud tema mõtted kirikuteenistusele. Sel ajal avaldas talle mõju Tartu usuteaduskonnas eriti Reinhold Seeberg ja siis Alex. v. Oettingen.

1889 sai ta auhinnatöö eest Vana Testamendi ainest („Die Auffassung und die Bekämpfung des Heidentums bei Jesaja“) kuldauraha. 1890 lõpetas ta Tartu ülikooli kandidaadi astmega. Kevadel 1891 asus ta 3 aastaks Leipzigi ülikooli, et ennast täiendada Vana Testamendi teaduse ja Semi keelte alal. 1894 sai ta usuteaduse magistriks, 1895 eradotsendiks, 1898 Semi keelte erak. professoriks ja prof. Volcki järglaseks, 1902 sai ta korralise professori kohustetäitjaks ja 1919 Vana Testamendi teaduse ja Semi keelte korral. professoriks. 1906. a. sai ta Aberdeeni ülikoolilt audoktori astme. Alates 1908 oli ta Jaani kirikus õpetaja-adjunkt. Tema teaduslik peateos on: „Der Prophet Maleachi“, mis sisaldab üle 1100 lk. ja trükiti Tartu Ülikooli Toimetustes (1926—1932).

Prof. A. Bulmerincq'i vaimuannetest oli eriti silmapaistev tema fenomenaalne mälu. Ühenduses sellega oli ta mitmel alal maksva traditsiooni peen tundja.

Olles vaimustav kõnemees ülikooli kateedril ja kiriku kantslil oskas ta oma kuulajatele ja lugejatele raskepäraseid teaduslikke arutlusi teha kergesti taibatavaks ja huvitavaks.

Eesti ülikooli usuteaduskonna tegevus algas a. 1919 koosolekuga, millest 3 usuteaduskonna liiget osa võtsid, nende hulgas professor Alex. Bulmerincq. Vene ajal oli A. B. fakulteedi dekaaniks, eesti fakulteedis oli ta kord fakulteedi esindajaks ülikooli nõukogus ja peaaegu alaline esindaja ülikooli raamatukogu nõukogus.

A. B. oli ametiaastate poolest fakulteedi vanim liige ehk

Fakulteedi Senior. Tema õpilasteks on olnud omal ajal peaaegu kõik fakulteedi liikmed.

Prof. Bulmerincq'i vahekord teiste fakulteedi-liikmetega on olnud alati hea. Juhtuvad mõtete lahkuminekul ei ole kunagi saanud kõigutada vastastikust kollegiaalsust ja usaldust...

Ja kui nüüd surma puhul kaob kõik maine, siis jäävad püsima vaimsed ja hingelised väärtused ja tulevad nüüd veel enam esile, tugevnevad ja kasvavad.

„Aga nüüd jääb usk, lootus, armastus, need kolm, aga suurem neist on armastus“...

Requiem aeternam

Dona eis, Domine:

et lux perpetua

luceat eis!

O. Sild.

Teadmise kriis ja teoloogia.

E. Salumaa.

Tehnika hiigeledu ja selle abil saavutatud võimalused looduse rakendamisel inimese teenistusse kujundasid käesoleva sajandi alguseks säärase elamusliku tausta, millele iseenest-mõistetavaks lisandiks osutus teaduse ja teadmise kõikvõimsuse ja absoluutsuse kujutus. Sajandite vältel inimsoo unelmais pesitsenud igatsused muudeti selle abil tõesusteks: meil tarvitseb ainult mõelda kõigele sellele, mida tehnika on saavutanud aja ning ruumi võitmiseks või elektrienergia rakendamiseks inimesele kasulikkude tööde. Samm-sammult kasvav kogemuste hulk sel alal mitte ainult ei dogmatiseerinud teadmiste kõikvõimsust maailmavaates, vaid soodustas ka selle hegemoonia kujunemist. Viimane avaldus ühtlase ning tervikulise, loodusetundmisele rajatud maailmavaate kujundamiskatseis, mille ilmekamaks saavutiseks oli naturalistlik monism. Siin oli teadmise ainuvalitsus nii otsustavalt läbi viidud, et selle all tegelikult pidid kannatama teised inimlikud vaimualad, eriti aga need, milliste olemust polnud võimalik mingi ratsionaalse skeemi abil liita antud maailmapildiga. Arusaadav, et esimeste ohvritena langesid religioon ja moraal, milliseist viimane vahest kannatas vähem, tänu oma tegelikule paratamatusele. Samuti ei mahtunud monistlikku süsteemi ka metafüüsika, mille tõttu filosoofiline problemaatika suvatses siin piirduda üksnes teatava tunnetuskriitikaga. Teiste sõna-

dega: kõik, mida polnud võimalik loodusetundmises kehtivate ratsionaalsete printsiipidega seletada, kuulusid monismis minevikku ega tohtinud evida mingit autoriteetset eluväärtust. Näis, nagu oleks Comte'i positivistlik apokalüptika eelsõjaaegses naturalistlikus monismis peagu täiuslikult teostunud. Säärane ratsionalistlikku skeemi surutud maailmavaade polnud seejuures mitte teadusmeeste kabinettides kujundatud süsteem, vaid tohutu praktilise eluõuga maailmavaade, mille harrastamiseks organiseeriti ühingu ja peeti kongresse. Väga iseloomulikult kajastub too vallutusmeeleolu Wilhelm Ostwald'i öeldud lõpusõnades esimesele rahvusvahelisele monistide konverentsile — „lõpetades esimese monistide konverentsi avan monismi sajandi.“ Kuid vaevalt on ühegi prohveti ennustused nii üllatavalt vähe täidunud.

Loodusteadused ise osutusid peatselt hooguvõtva ümberkujunemise taimelavaks. Einstein'i ja Planck'i avastustest saadik kujuneb loodusetundmise aluste muutumise küsimus üha julgemini käsitletud probleemiks. Seejuures väärib tähelepanu, et muutused vaadetes toimusid nimelt matemaatika ja füüsika põhi-alustes, seega teadustes, mis senisele teaduslikule maailmavaatele andsid kõige olulisemaid tunnetusi. Peatume järgnevas mõne iseloomulikuma joone vaatlusel mainitud muute kajastusis.

Kõigepealt mainigem, et antud juhul vaadete revisjon ei toimunud mingi ideelise suunamuute mõjustusel, vaid eksaktse uuringu ja eksperimentaalselt igakülgsest tõestatud kogemuste surve. Samm sammult tuli loobuda omaseks saanud klassilisist arusaamadest, kusjuures see tegelikult puudutab ainult aluseid, mitte aga otseselt üksikuid distsipliine, milliseis klassilised tõekspidamused endiselt püsivad. Samuti pole tekkinud suunamuutes tegu vahest mööduva kriisiga, vaid tõeliselt uude käsitusprintsiipide kehtimatulekuga. Senised kujutlused ajast ja ruumist on purunenud, nagu purunesid Kolumbus'e ja Magellan'i avastussõitude tagajärjel kujutlused maailmalõpust¹. Selliseiks pööretekitavaks avastusiks tuleb pidada ühelt poolt Einstein'i relatiivsuseõpetust ja teiselt poolt Planck'i kvantideteooriat. Esimene purustas senise käsitluse ajast ja ruumist, teine relatiivistas kausaliiteediprintsiibi ja sellega seostatud naiivse deterministliku loo-

¹ WERNER HEISENBERG, Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaften, 1936 p. 9 sqq. Kausaalsuseprintsiibist moodsas loodusteaduses vt. dr. A. KOORT'i artikkel „Kausaalsuseprintsiip ja moodne loodusteadus“, Looming 1938, p. 215 sqq.

duse käsitle. Mainitud vaadete mõju on vahest palju suurema tähendusega filosoofiale kui otseselt loodusteadusile. Ja seda nimelt kahel põhjusel. Kõigepealt tõstis absoluutse aja ja eukliidilise ruumimõiste kriitika relatiivsuseõpetuse kaudu uuesti päevakorrale Kant'i vormuleeritud kaemusvormide ja kategooriate aprioriteedi probleemi¹. Kuigi ühelt poolt need mõisted relatiivistsid, nad osutasid teiselt poolt ometi paratamatuiks eeldusiks iga suguse teadusliku vaatluse toimetamisel. Muutumine aja- ja ruumi probleemides ei tähenda nende hülgamist, vaid uue ning täpsema piiritlemise saavutamist, kui see oli võimalik Kant'il. Hoopis olulisem on aga teine järeldus. Loodusteadusliku maailmakäsitluse aluste ligem piiritlemine võimaldas määrata ka ligemalt loodusteadusliku tunnetuse piire ja ulatust maailma- ja elukäsitluses üldse. Sellega kõigutati aga tunduvalt senist teadmiste positsiooni maailmavaates. Heisenberg väidab, et nii, nagu Ameerika avastamisega varises kokku arvamus, et kes on jõudnud matkata maailma lõpuni, see ka kõiki maailma asju peab teadma, nii varises loodusteaduslikus tunnetuses uute aluste kehtimatulekuga vaade, mille järgi ratsionaalse-loodusteadusliku mõtteskeemi abil arvati seletada võivat kogu elu. See väärarvamus põhjustaski omaaegse naturalistliku monismi ühekülgse ja teatavate elualade, nagu moraali ja religiooni, väljalülitamise elust. Nüüd tunustavad suurimad loodusteadlased häbenematult, et nende vaatlusile ja menetlusile tohtu hulk elualasid saavutamatuks jääb ja peabki jääma. Teadmise väärtusele on tõmmatud piirid ja antud sellele kindlad, ainult tema võimalusile sobivad ülesanded täita. Võrreldes eelsõjaaegsete loodusteadlastega iseloomustab praegusaaja tuntumaid uurijaid eriline avarus järelduste tegemises teiste elunähtuste suhtes, mis otseselt ei kuulu nende vaatlusesemeks. Jeans'i, Planck'i, Heisenberg'i ja paljude teiste teadlaste üldprobleeme käsitlevad ja populariseerivad teosed pole ses suhtes üldse võrreldavad näit. Haeckel'i teostega, milliste tuumaks igal juhul on mingi dogmatistlik credo. Niisugust avarumist tuleb igal juhul pidada edusammuks ja väärib teoloogilise mõtlemise poolel tõsist tähelepanu.

Veelgi tõhusamalt võime kriisiavaldusi tähele panna elu ja selle avaldusi ning olemust käsitlevais teadusis. Mehhanistlik käsitlus, mis bioloogilistesse teadustesse üle kanti eelsõjaaegsest

¹ HEISENBERG, p. 18 sqq.

klassilisest matemaatikast ja füüsikast, osutus peatselt ebapurgivaks elu seletamisel. Monistide unistus laboratoorsest elu tekitamise võimalusest osutub ikkagi veel saavutamatuks, kuigi keemia üksikasjaliselt on selgitanud valkude ja protoplasma koosseisu ning struktuuri. Elu võib kunstlikult säilitada, nagu seda on teinud Carrel Rockefeller'i Arstiteadusliku Uurimise Instituudis kanasüdamega juba aastakümneid, ent mitte tekitada. Elu võib tekkida ainult elust. See kogemus viib järeldusele, et elav mateeria tõepoolest millegi poolest põhjalikult erineb surnud materias. Seda tõsiasi püüdsid seletada bioloogias vitalistid erilise uue, ainult elule omase printsiibi sissetoomisega elava looduse käsitlusse, mille nad nimetasid entelehhia'ks. Kuid ka siin on tegu ikkagi tundmatu seletamisega tundmatu abil. Huvitavalt kirjeldab olukorda elava mateeria uurimise alal juba mainitud Carrel oma tähelepanuväärses teoses „Tundmatu inimene“¹. Ta väidab, et füüsika ja keemia edusammud võrreldes bioloogiaga on seletavad nende abstraktsuse tõttu, mis võimaldab neis saavutatud tõesid väljendada matemaatilise täpsusega valemeis. Hoopis iselaadi on aga elusat materiat käsitlevate teaduste asend: „Elufenomenide uurijad on eksinud kõige tihedamasse džunglirägas-tikku, nõiutud metsa, mille loendamatud puud lakkamatult muudavad oma kohta ning kuju. Neid otse lõmastab selliste faktide koorem, mida nad võivad küll kirjeldada, aga ei suuda väljendada algebralisel võrrandis“². Kui varemas käsitluses arvati, et elunähtused on kuidagi tuletatavad kehas — või täpsemalt öeldes: rakus — toimuvaist füüsikalise-keemilisest protsessidest, siis moodne elu-uurimine seda oletust ei saa tunnustada õigeks. Isegi vitalistide tööhüpotees entelehhias on puudulik, olles täiesti vaimne konstruktsioon, kõnelemata mehhanistidest, kes püüdsid seletada elunähtusi füüsika, keemia ja mehhaanika seaduste varal. Carrel nimetab sääraseid ühekülgsusi „tüütavateks vigadeks“ teaduse alal³. Veelgi suuremaid raskusi valmistab psühholoogiliste nähtuste seletamine. Ka siin on rohkesti patustatud teatavate mõistete väärtarvitamisega. „Psühholoogilisi nähtusi raku füsioloogia või kvantitatiivse mehhaanika terminitega seletada on

¹ ALEXIS CARREL, Tundmatu inimene, Eesti Kirjanduse Selts, Tartus, 1938.

² CARREL, p. 13.

³ CARREL, p. 45 sqq.

ainult sõnamäng“¹. Kui sellele lisandada avastusi hingeelu alalt sügavpsühholoogia ja psühhoanalüüsi valdkonnast, siis vahest võime aimata, millise tähtsa elualaga siin tegemist on — ja — kui imestamisväärselt vähe on võimalik olemasolevate menetluste varal siin sügavamale pääseda.

Võib öelda, et säärasead vaatlused võiksid viia teatavaile pessimistlikele hinnanguile teaduste võimete ja väärtuse suhtes. Kahtlemata ei saa seda võimalust eitada, kuid igal juhul on säärasel pessimismil suur ülesanne täita: näidata, kui vähe inimlik teadmine suudab haarata elu ja selle avaldusi ja ühtlasi seda õhutada üha paremate menetluste kujundamisele olemasolevate lünkade ja puuduste täitmiseks meie teadmistes maailma ja elu üle. See ei sünni ent mitte enam teadmise absoluutsustamise abil. Võib olla see ongi teadmise kriisi ja ühes sellega terve teadusliku maailma- ja elukäsitluse kriisi positiivseks tulemuseks, et see meid juhib teadmiste hindamise ühekülgisuselt paljude teistegi elualade olulise väärtuse mõistmisele. Juba see, et teatavaid nähtusi inimliku elu terviksuses nenditakse mitte ainult objektiivselt olelevatena, vaid hakatakse nägema ka nende väärtust elu kujundamisel, on tohutu edusamm võrreldes eelsõjaaegse teadmise-hinnangu õitseajaga.

Kui nii ühelt poolt teadmise kriisi olemasolu on teaduse enese saavutis, siis teiselt poolt on andnud tõuget selle tõsisemale käsitlemisele need nähtused, mis ilmsiks tulema hakkasid inimeste tege-likus elukäsitluses teadmise ja teaduse absoluutseks väärtuseks tunnustamise tagajärjel. Teadmine kujunes nõiajõuks, mille imevõimetusse hakati uskuma ja millelt hakati lootma nagu mingit lunastust. Tehnika saavutisid kogetud teadmise tohutu eluväär-tus tõepoolest aina soodustas säärase dogmatismi tekkimist. Eriti omaseks kujunes see laiemaile hulkadele, kes hindasid teadust loomulikult selle praktilise kasu pärast ja nägid esialgu tehnikas võimsamat abimeest oma eluvõitluses kui seda senini olid olnud ideelised suurused. Seda käsitusviisi sümboliseerib ehk kõige kontrastsemalt ühe saksa sotsialistliku ajalehe jõulukirjutuse pealkiri, milles väidetakse: „masin on meie õnnistegija“. Iialgi pole inimsugu on tarkuse ja teadmise abi nii konkreetsetl tunne-tanud kui praegusaegses tehnikas — aga samahästi võib ka väita, et millalgi varem pole inimsugu kogenud sel määral oma tarkuse

¹ CARREL, p. 44.

jõuetust, kui sellessamas tehnikaga loodud tsivilisatsioonis. Teadmise kriis valmistas pinna arenevale kultuurikriitikale ja osaliselt isegi teatavale kultuuripessimismile. Mõisteti, et inimlikkude vaimualade ühekülgne hindamine on kaasa toonud hädaohtlikke tagajärgi. See hädaoht osutus skeptilisemate vaatlejate silmis ületamatuks. Niisugust lootusetut meeleolu kajastab otse sümboolselt Osvald Spengler'i kultuurifilosoofia, mille keskseks teemaks on ei midagi muud kui „õhtumaa hukkumine“. Languse- ja mandumistunnused õhtumaises tsivilisatsioonis osutuvad nii masendavaiks, et tahtmatult meenub omaaegne antiik-kultuuri kokkuvarisemine ja meelitab paralleele tõmbama praegusajaga.

Veelgi masendavamaks muutub aga pilt Carrel'i kultuurikriitikas. Siin kõneleb bioloog ja arst, kelle väited on veelgi tõsisemad kui filosoofi omad. Nad on võrsunud praegusaja tsivilisatsiooni nõrkuse tunnetusest. Lühidalt: tsivilisatsiooni loodud elamistingimused on sattunud vastuollu inimese bioloogiliste elamistingimustega, mille tulemuseks on inimsoo kehaline ja vaimne mandumine. Moodne kultuur on purustanud elu loomulikud tingimused. „Meie arust ja leiutustest võrsunud miljöo ei sobi meie kasvu ega kehakujuga. Me oleme õnnetud. Me mandume eetiliselt ja vaimselt. Need inimrühmad ja rahvad, kelle juures tööstuslik tsivilisatsioon kõige kõrgemale arenenud, on just need, kes muutuvad nõrgaks ja kelle tagasipöördumine barbaarsusse on kõige kiirem.“¹ Kõige selle juures on peamine hädaoht just vaimsel mandumisel. Kõlblusmeele, ilutunde ja usundiliste eluavalduste teisejärgulisteks või isegi hüljatavaiks tunnustamine on loonud ühiskonnas olukorra, millist kirjeldab Carrel vahest teatava ühekülgseusega, kuid millise tõsiduses ja mõtlemapanevuses meil vaevalt oleks õigustki kahelda, kui tahaksime vaadata illusioonideta inimsoo tulevikku. „Kõlblusmeelt ignoreerib moodne ühiskond peaaegu täiesti. Oleme tõepoolest maha surunud selle väljendused. Kõikjale levib vastutustunde puudus. Nood, kes eristavad head ning kurja, kes on töökad ning säästlikud, jäävad vaeseiks ja neile vaadatakse kui lollidele. Naisesse, kel on palju lapsi ja kes pühendub nende kasvatamisele oma karjääri eest hoolitsemise asemel, suhtutakse kui vaimunõrgasse... Rikkale on kõik lubatud. Ta võib hüljata oma vananeva naise, jätta hätta oma vana ema, riisuda neid, kes on usaldanud oma raha tema

¹ CARREL, p. 39.

kätte, kaotamata oma sõprade lugupidamist. Seksuaalne moraal on kõrvale heidetud ja psühhoanalüütikud valvavad mehi ning naisi nende abielusuhetes. Pole enam õige ega väär, tõe ja vale vahet.“¹ Sellises miljöös elades on inimene võimetu hoiduma nakatusest, ta on liialt loid, et sundida end pingutama võitluseks üle pea kasvanud pahede vastu. Tagajärjeks on vaimne varisemine. Seda tõestab omalt poolt üha kasvav vaimuhaigete arv. See asjaolu teeb kogu valge raassi seisukorra ohtlikuks. Kuigi Carrel'i andmed puudutavad vaid Ühendriike, pole Euroopa kõlbeline miljöo kaugeltki parem. Nicolai Hartmann oma „Eetika“ sissejuhatuses annab lühida diagnoosi moodsast inimesest. Moodsat inimest iseloomustab lootusetu pääliskaudsus. Terve ta elu on „võidujooks eesmärgita ning arupidamiseta“, ta tormab ühelt sensatsioonilt teisele, ta väärtustunne on hädaohtlikult madaldunud. Samal ajal ta on nõrдинud ning blaseerunud, keda miski enam ei haara, miski tõeliselt ei vaimusta. Nil admirari on ta eluhoiaku omasemaid jooni ja puudutamatu möödalibisemine kõigest ta mugav modus vivendi. Ka Hartmann'ile tundub see nõtruse ja allakäimise sümptomina, mille kohta võib ainult öelda: „mis hukkuda tahab, seda tuleb ka hukkuda lasta“². Nii on ka siin tulevikuväljavaated mitte just optimistlikud. Kuidas võis toimuda säärane kõikide lootuste vastu käiv areng? Miks võis puruneda eelsõjaaegne monistlik-optimistlik elupilt?

Viga on jällegi samas, mida eelpool nentisime teadusliku maailmavaate revisjoni peapõhjusena: teadmise absoluutsuse kõrval ei arvestatud ega osatud arvestada teisi inimliku vaimuelu avaldusi küllaldase tõsidusega. Neid taheti asendada säärastega, mis olid loodud vastavalt ratsionalistlikele mõtteskeemidele. Nendega aga hävitati tegelikult moraal ja religioon, ilu ja harmoonia inimese elust. Loomupärased ihad kaotasid igasuguse kari, kuna kunstlikud reeglid olid võimetud nende taltsutamiseks. „... pole mingit praktilist väärtust bioloogilisel ning industriaalsel moraalis, sest nad on kunstlikud ja arvestavad ainult üht inimolendi külge. Nad ignoreerivad mõningaid selle olulisimaid eneseavaldusi. Nad ei anna inimesele küllalt kindlat soomusrüüd ta enda kaasasündinud pahede vastu“³.

¹ CARREL, p. 163 sq.

² NICOLAI HARTMANN, Ethik, p. 14 sq.

³ CARREL, p. 139.

Nentigem kokkuvõtlikult: teadmise kriis on ilmsiks tulnud mitte ainult teoreetilise maailmavaate probleemina, vaid samal ajal ka praktilise elukujundamise ja ellusuhtumise küsimusena. See teeb asja ent hoopis tõsisemaks. On tarvis põhjalikult läbi mõelda inimsoo probleeme igakülgsest ja sõltumatult kõigist eelarvamusist, et saavutada praeguses kaoses mingit võimalust kooskõla selle tervenemise suunas. Me oleme seejuures omandanud ühe kogemuse: inimlikku elukäsitlust ei saa rajada mingile ühekülgsesele vaimusuunale — olgu selleks kas teadused, moraal või usund. Nad kõik võivad meie olulut rikastada ja meid õnnelikeks teha ainult teatavas kokkukõlastuses, mille seadused ja olemus meile senini on jäänud saladuseks. Inimene vajab oma oleluks enam kui seda suudavad pakkuda nähtavad realiteedid ja neile põhistatud normid. Ta püüab saavutada vabadust ning rippumatust elu väliseist tingimustest, ega tohi unustada seejuures, et selleks pingutuseks on tarvis kõigi inimlike vaimujõudude koostöö. See vabadus, mille ta enesele tahtis saavutada ühekülgsel teadmise rakendamisega ja selle väärade ülehindamisega, osutus tegelikult illusoorseks, mille laostavaist tulemustest vabanemine omakorda on praegusaja raskeimaks probleemiks.

Vaatleme edasi kuidas kirjeldatud teadmise kriis on puudutanud teoloogiat ja milliseid ülesandeid talle omistub tekkinud olukorras.

Suunad ja taotlused, mis olid tooniandvaiks teoloogias sajandi vahetusel, evivad peaaegu eranditult ajastu tunnuseks kalduvust ratsionaliseeringule. Olgu see liberalism oma paljudes erivariatsioonides või mingi vahendusvool „modernsete“ või „positiivsete“ omadustega — ikkagi oli nende peamine ülesanne oma uurimiseset kuidagi õigustada mõistuse autoriteedi ees, talle nagu välja kaubelda eluõigust. Meetodid ja menetlused, mis kujunesid tollal teistes vaimuteadustes, võeti üle pikema kaalutluseta teoloogiasse, küsimata, kas nad sobivad selle eseme uurimiseks või mitte. Ja kui tulemused osutusid negatiivseiks, siis polnud viga mitte meetodis, vaid esemes. Mainigem iseloomuliku näitena kas või seda, et teoreetiline hermeneutika probleemistik huvikeskuseks sai alles siis, kui suurem osa ajaloolisest piiblikriitikast juba oli jäädvustatud esmajärgulises kommentaaries! Alles takka järele hakati huvi tundma kogu selle määratu töö metoodilise õigustuse ja selle tulemuste erinevate tõlgendusviiside vastu. Teoloogia, mis end kõlavalt nimetas vabaks, ei olnud ei vaba ega ka teoloogia: libe-

raalne teoloogia oli küll hindamisväärselt vaba mõningaist ebaolulisist autoriteedest, mis olid tekkinud protestantluses mõnede klassiliste arusaamade dogmatiseeringu tagajärjel, kuid oli samal ajal ometi niivõrra sõltuv ajastu käibelolevaist mõtteskeemidest, et selle all kannatas selle usuline taust ja alus. Teoloogia ilma usu- lise kandejõuta ja dūnaamikata on nagu teoreetiline kunstiteadus ilma kunsti ja ilumeeta — mõttetus.

Kriisi teoloogias valmistasid ette kaks erilist menetlust, mis peaaegu ainukehtivaiks tunnustati eelsõjaaegses teoloogias. Ühelt poolt oli selleks moodsa psühholoogia arengust toituv psüh- hologism. Usund samastati teatava eriprovinitsiga inimese hin- ges või selle funktsioonides. Kuigi näit. Wobbermin peab sää- rase käsitusviisi isaks Schleiermacher'it, on ometi määratu vahe viimase juures harrastatud „vaga eneseteadvuse“ ja selle „usu- lise tunde“ vahel, millega tegeletakse hiljem. Peamine viga, mis tehti psühholoogilise kaitseorientatsiooni rakendamisel, seisis ühe olulisima usundilise põhitunnetuse minetamises või unustamises: et usundi jõud on hoopis avaramad kui mingid immanentsed hingefunktsioonid ja et tema harrastamisel vaevalt saab lähtuda teatavast hingelisest soodumusest ainuüksi. Ei tahetud kristli- kus usundiseletamises enam usaldada igivana uustestamentlikku tõde, mille järgi usk ja tema dūnaamika on seletatavad Jumala teona inimeses. Teisi sõnu: transtsendentse elupõhja seletamatu läbimurdena inimlikku teadvusse. See on midagi enam kui pal- jas intellektuaalne huvi usundiliste „probleemide“ vastu. Nii nagu positivistliku orientatsiooniga psühholoogia oli tegelikult „hin- geta“, nii oli ka liberaalne teoloogia „usuta“. Ta tegeles usun- diga vaid arsti huviga, kes elava inimese asemel uurib laipa. Ta kogus rohkesti teadmisi usundi üle (ja seda väärtust me ei saa millalgi eitada), kuid ei suutnud oma teadmistehulgaga säästa selle elulisust ja dūnaamikat. Sellest, mida Uus Testament nime- tab „täis vaimu“, oli tegelikult jäänud vaid teatav moraalne paa- tos, mida kergem oli kokkukõlastada ajastu mõistuspärase mait- sega.

Teise hädaohustavaile tulemusile viiva seigana mainigem aja- loolis-kriitilise uurimismeetodi ühekülgset rakendamist. Me ei salga ega tahagi salata seejuures kriitilise piibliuuringu vāldita- matuid tulemusi ja tunnetusi mõtlevale kristlasele. Kuid, nagu mainitud eelpool, selle rakendamisel ei arvestatud küllaldaselt ese-

mest tingitud hermeneutilise problemaatikaga. Tõsi küll: pühakiri on ühelt poolt samasugune ajalooline ürik kui näiteks Corpus iuris canonici, mida võib hinnata ja uurida vastavalt igale teisele ajaloolisele ürikule. Ei tule aga unustada, et pühakiri on selle kõrval ometi ka siiski püha kiri, mis sisaldab eneses usuliselt ainuväärtuslikke ilmutustõdesid. Ja seda viimast asjaolu ei arvestatud küllaldaselt. Piibli ajaloolise uurimise tulemused arvati küllaldasiks kriteeriumeks tema ilmutussisu hindamisel. Nii hakati usku puhastama jällegi temale võõraste, ratsionaalseile mõttekonstruktsioonidele toetuvate kriteeriumide abil. Sellest tuligi, et loendamatud teooriad interpolatsioonest ja tekstivõltsinguist, erinevad seletused ja oletused paljude piiblitõdede kohta, müüdi ja muinasloo mõistete kriitikata rakendamine piibilugude eksegeetilises käsitluses — need ei ohustanud piibli kui usuramatut ilmutusautoriteeti mitte ainult võhikute silmis, vaid ka teoloogias eneses. Ühelt poolt omistati pühakirjale range vormiline autoriteet, ent teiselt poolt puudus säärasel piiblikäsitlusel küllaldane usuline alus, mis oleks julgenud temas näha jumalikku ürikut vaatamata ta hoopis tavalisele ning inimlikule kujunemisele. Usupuuduse asendab mõistuspärane, ajaloolisest vaatlusest tulenev mõttekonstruktsioon. Ja kuidas võiski teoloogia, mille usuline elualus oli lõnnud kõikuma, eraldada oma töös aganaid teradest? Mis tulemused võivad olla kunstikriitikul, kellel puudub enesel arenenud ja peenetundeline kunstimaits? Või mis mõte on teoloogial, mille tuumaks pole usk ise? Ajaloolist-kriitilist piibliuuringut, mis ei taha arvestada oma eseme teist, s. o. usulist ja tähtsamat aspekti, võiks kõrvutada toatuulutamisega, kus akende avamise asemel nad puruks lüüakse. Nii nagu me ialgi maja seinte värvuse ja kattematerjali põhjal ei saa hinnata tubade sisustuse väärtust, nii ei saa sisuliste, usukriteeriumide abita otsustada piiblitõdede üle ainult tekstiuurimise tulemuste põhjal.

Teoloogia ratsionaliseerimine kandus arusaadavalt ka tege-likku kuulutustöösse. Võibolla polegi järgnev Carrel'i väide mingi liialdus praegusaja usuelu iseloomustuseks: „Vaimulikud on ratsionaliseerinud religiooni, hävitanud ta müstilise aluse. Ent neil pole õnnestunud paeluda moodsaid inimesi. Oma pooltühjades kirikuis nad jutlustavad asjata leiget moraalsust. Nad rahuldavad politseiniku osaga, aitates rikaste huvides hoida praeguse ühiskonna toestikku. Või nagu poliitikud nad meelitavad massi

ihasid“¹. Meil ei tarvitse ühtuda Carrel'i arvamusega, kuid ometi peame tunnustama selle suurt tõsidust: ratsionaliseerivad suunad teoloogias tõid kaasa ilmse sekulariseerumise mitte ainult teoloogilises mõtlemises vaid ka kiriklikus elus.

Reaktsiooniks säärasele „usutule“ teoloogiale tekkis pärast maailmasõna nn. „kriisi teoloogia“ Karl Barth'i, Emil Brunner'i ja Friedr. Gogarten'i juhtimisel. Laskumata selle voolu üksikasjalisemasse vaatlusse märgime vaid mõned kõige iseloomulikud jooned ta reaktsioonilisist avaldusist. Ta oli eelkõige protest, mis avas pilgu sellesse kuristikku, mis laiutas mõistuspärase kirjaseletuse ja ilmutussõna elava autoriteedi vahel. Hakati taas kõnelema „sõna“ autoriteedist ja selle paratamatusest kristlikus teoloogias. Esimest korda nähti tõsiselt usuliste reservuaaride tühjust ja vahest ka teoloogia osa selle tekkimises ning püüti seda nüüd vältida. Mõisted „liberaalne“, „modern“ ja „positiivne“ asendusid endastmõistetavalt säärastega nagu „piibliline“, „luterlik“ või „reformatooriline“. Nii tähtsaks kui ka „kriisi teoloogia“ teeneid sõna autoriteedi elustamisel teoloogilises mõtlemises ei tule pidada, ometi kalduti siingi peatselt teise äärmusse: sisuline sõna autoriteet muutus varsti puht vormiliseks kriteeriumiks. Sellega seletubki osalt „kriisi teoloogia“ hilisem eksklusiivsus ja ortodoksne tardumus. Seda hädaohtu on hiljem ka mõned juhtivamad „kriisi teoloogia“ esindajad ise mõistnud ja asunud tegema parandusi — näit. Emil Brunner, kelle selle suunalised taotlused koolkonna patriargis Barth'is on äratanud kahtlustusi isegi ketserluses. Väga õieti näeb Brunner seda koolkonna eksklusiviteeti: „Kirik võib mitmel viisil kuulutada — jutluse, hingehoiu, õpetuse ja teoloogia läbi. Ent kus iial kirik inimliku sõna abil kuulutab Jumala sõna, ta peab inimlikest sõnust need välja valima, mis kuidagi vastavad Jumala sõnale. Et niisugust vastavust üldse on, nähtub — objektiivselt — selles, et Jumal meid on loonud oma näo järgi, subjektiivselt aga selles, et Jumala sõna meile Jeesuses Kristuses on ilmutatud... Seda peab kirik aga arusaadaval viisil kuulutama, muidu ei aita ka sisuliselt parim kuulutus mitte“². Siin on suur tähtsus niisugusel lähte- või kokkupuutepunktil (Anknüpfungspunkt), kus tuleb arvestada teoloogial lihtsalt inimlike võimalusi ja soo-

¹ CARREL, p. 164.

² BRUNNER, Natur und Gnade, Tbg., 1935, p. 41 sq.

dumusi. Igatahes on see arusaam senisele „kriisi teoloogiale“ edendavaks teguriks ja asetab teoloogiale ülesandeks sõna autoriteedist sõltuva asjakohase kristluse interpretatsiooni. Väga tabavalt mainib Karl Fezer, et kui ta kirja seletades ainult neid mõtteid esitaks, mis temal Pauluse sõnade juures tekivad ja kui need oleksid ka kaunimad ning sügavamad, siis ometi ei täidaks ta oma ülesannet, kui ta kõigepealt seda ei selgitaks, mida nimelt Paulus ise on mõelnud üht või teist kirjutades. Alles see võimaldab kirja-sõna elava mõistmise vastukaaluks elutule tähenärimisele¹. See avardab eksegeesi ülesandeid suurel määral ja teeb selle tulemused tegelikus usulises töös rakendatavaks. Kui teoloogia seda nõuet arvestada ei taha, siis naeruvääristab ta ise oma ülesande, tehes sõnast maagilise vormeli ja kuulutusest nõiatoimingu, mis peaks mõjuma iseendast.

Kuid sõna tuleb teiselt poolt kuulutada inimesele, kes elab ikkagi keset olevikku ja kelle vaimu- ning mõtteilm on tähtsal määral tingitud sellesama oleviku illest. See kohustab sõna edasiandmisel ja tõlgendamisel paratamatult arvestama inimesepoolset soodumust ja nõuab avardumist selles suunas. Siit hargneb teadmise kriisi tulemusena teoloogiale teine ülitähtis ülesanne ajastu probleemide lahendamisel kristliku maailmavaate kujundamise näol. Meil näit. puudub veel põhjalik kristlik-teoloogiline ajastu vaimse olukorra interpretatsioon, mis oleks viljakale kuulutusele *conditio sine qua non*. Esimeseks sellesuunaliseks katsetuseks tuleb pidada kaheldamatult Karl Heim'i koguteost üldpealkirja all „Evangeelne usk ja oleviku mõtlemine“², mille otstarbeks on leida kristliku elukäsitluse ja maailmavaate põhialuseid ja neid interpreteerida praegusaja mõtlemise ja tunnetuse kohaselt. Siin igatahes rajatakse grandioosselt tee moodsa inimese juurde sõna autoriteedi valgusel, ilma et enam tahetaks korrata varemate moderniseerivate voolude vigasid. Võiks öelda, et see, mida elustab Heim, on õieti kristluse apoloogia — kuid ometi mitte apoloogia selle tavalises mõttes. Ta ülesanded on hoopis avaramad, ta lähtekoht hoopis sügavam. See, millest lähtub Heim, on sama, milles

¹ K. FEZER, *Totenaufstehung*, Stuttgart, 1933, p. 17.

² KARL HEIM, *Der evangelische Glaube und das Denken der Gegenwart*. I köide: *Glaube und Denken*, Furche, Berlin 1934, II köide: *Jesus der Herr*, Furche, Berlin 1934, III köide: *Jesus, der Vollender*, Furche, Berlin 1936.

viimselt erinevad maailmavaated kõige sügavamalt: transtsendentsi probleem. Usku niisugusesse sealpoolsusse või ülemateriaalsesse filosoofiliselt põhjendada ja seda siis näidata parimalt ning täiuslikumalt avaldatuna kristluses — see on õieti Heimi ülesanne ja ilmsesti ka üks teoloogilise mõtlemise peaülesandeid olevikus üldse. Ainult selle lahendamise teel saavutatakse väljapääs maailmavaatelistest pingest, mis teadmise kriisi tulemusena on haaranud praegusaja vaimseid otsimusi. Ei haara teoloogia omade relvadega selle probleemi lahendamise järgi ega asu siin avastama uusi ning rahuldavamaid mõtlemisviise, mis vabad oleksid abstraktseist arukonstruksioonest ja oma dünaamika ammutaksid usust enesest —, siis kirjutaks ta ise alla oma surmotsuse.

Eesti nõiasõnade usulisest iseloomust.

V. U s p u u.

Rajanedes peamiselt Riigi Keskarihiivis leiduvaile Tartu ja Pärnu Maakohtu Arhiivides olevaile algupäraseile andmeile, püüan heita pilku eesti nõiasõnade usulisele arenemisele nõia-protsesside ajastul, mis küllaltki huvitavalt valgustab ristiusu mõjude süvenemist Eestis.

Katoliku kiriku nõiamõiste põhjeneb juba kristluse esimest sajandeist päritoleva dogmaatilisel dualismil, seletades paganlust, nõidust ja maagiat kuradist mõjustatud nähteiks¹. Aastasade kestel võttis see kujutus erilisel terava iseloomu keskajal. Thomas Aquino pühaks tunnistamisega kandub algselt usu elule rajatud dualism kiriku organisatsioonile ja viib täiusele dualismi toleaja katoliku kiriku kui jumalariigi ja ketserite ja nõidade kui kuradiriigi vahel.

Ka meie kodumaale levinenud nõiamõiste säilitas oma dualistliku iseloomu ka siis, kui reformatsioon hävitas katoliku kiriku tegeliku võimu. Luteri usu seisukoht nõidade ja nõidumise suhtes oli mõjustatud katoliiklikust arusaamisest ja allikaist, mida ka luterluse kandjad autoriteedena hindasid.

Nii levib nõia-protsesside hävitustöö just seitsmeteistkümnend-

¹ Justin, Apologia 1, 13.

dal sajandil üle meie kodumaa hävitades ilmalikus kohtus kõike seda, mis ei sobinud kirikliku arusaamisega. Sellest ajajärgust on säilinud ka nõiasõnad, millised kohtukirjutaja nõiaprotsessidel jäädvustas protsessi protokoll, pärandades neid selliselt ka tänapäevale.

Osa nõiasõnu mainitud ajastust kujutavad endast laene katoliku kiriku palvetest. Üsna tihti esineb kiriklike palvete terviklik kasustamine nõidumise otstarbel. Palvete kõrval näeme ka üksikute mõistete rahvapärast rakendust, kusjuures häätegevaks nõiduseks kasustatakse Jumala ja teiste positiivsete usumõistete nimetusi.

1636. a. Pärnu nõiaprotsessil tunnistab kaebealune Andres, et tervendanud kellegi Kortti Hanszu Jumala sõnaga paludes apostleid. Ütleb, et tervendab inimesi ka Meie Isaga ¹.

Räpina nõid Nitzka Jürg tunnistab 1672. a. nõiaprotsessil, et tarvitab nõidumiseks ainult Meie Isa ². 1687. a. nõiaprotsessil Tartus kaebealune nõid Luka Tenno tunnistab, et aitab haigusi Jumala sõna ja püha Meie Isa palvega ³. Kuulus Valguta nõid Wielo Ado ütleb 1723. a. Tartus peetud nõiaprotsessil, et palub Meie Isa palvet üheksa korda. Kui hobune lehm või inimene kaotab kiiruse või on saanud lendva võtab esimesel jõuluõhtul nõu täie soola ja käib üheksa korda öö jooksul selle juures iga kord üheksa kord Meie Isa paludes. Sellest soolast paneb kaks kuni kolm tera haigele kohale ⁴. Samuti tervendab ta venitatud liikmeid lugedes üheksa korda Meie Isa ⁵. Haigeks nõiutud lapse ravimiseks loeb ta soolale ühe korra Meie Isa ja annab lausunud soola veega lapsele, ülejäänud vees aga peseb last ja viskab vee üle vasaku õla põhja poole ⁶.

Meie Isa kõrval tarvitatakse ka „Maria-palvet“ ja ka kümmet käsku.

1704. a. Pärnu nõiaprotsessil räägitakse kellegist õnnistuslausujast, kes tarvitanud töötuse päeva (Gelübdetag) määrami-

¹ V. Uuspuu, Nõiaprotsesse Pärnu Maakohtu Arhiivist kuni 1642, Usuteadusline Ajakiri nr. 3/4, 1937, lk. 122.

² TrtMkA 8, f. 5.

³ TrtMkA 67, f. 7-b.

⁴ TrtMkA 182, f. 44-b.

⁵ Sama f. 46.

⁶ Sama f. 46-b.

seks järgmist viisi: Ta asetanud šillingi vette ja lausunud selle juures Meie Isa ja kümme käsku. Šilling veerenud siis, ja lausuja nimetanud päevi. Maarjapäeva nimetamisel jäänud šilling seisma ¹.

Kavastu nõid Lemma Kütti tunnistab 1692. a. nõiaprotsessil Tartus, et lugenud varguste avastamiseks kümme käsku vangla ees ². Eelpool nimetatud nõid Luka Tenno kasutab rasedate aitamiseks „Maria Sanna“ lugemist. Kuid seda teeb nii segaselt, et keegi aru ei saa ³.

Kindlate kiriklike vormelite kõrval kasutatakse ka vabu väljendusi ja ka mõlemate kombinatsiooni.

1697. a. selgub Tartu Maakohtus, et kaebealune Sälli Jack tarvitanud nõiutud viinaköögi kordaseadmiseks soola, mille üle palunud põlvili olles kolm korda Meie Isa ja ütelnud siis järgmisi sõnu: **Maria mast om jummal om jummal wilja annut**. Siis andnud soola, et seda viinaköögi ette maha pilduda ⁴. Mõned vabadest väljendustest sisaldavad ka õpetuslikku elementi.

Nii lausub nõid Tattra Santi Michel inimeste aitamiseks: **O Gott, O Gott, hilf diesem armen Menschen, denn es ist ein getaufter Christ** ⁵. Sama dogmaatiliselt kõlavad Zuchna Jürri naise Anne nõiasõnad, mida tunnistab 1699. a. Tartus: **Herr Gott erlöse dich, heilige und gütige Maria helffe dich** ⁶.

Nõid Pavel Willapulck tunnistab 1640. a. Pärnu Maakohtu väljasõidu istungil Karksis, et parandab sõnadega loomi üteldes: Jumal, Isa ja Poeg, päästa mu loomad piinast, vaevast ja haigusest, kuna Sa loomad oled loonud meile kasuks. Neid sõnu ütleb ta kolm korda ja silitab loomi. Siis tervenevad loomad. Samu sõnu tarvitab ta ka kaheteistkümne apostli nimel inimeste ravimiseks ⁷.

Huvitavad sõnad on säilinud 1704. a. Pärnu Maakohtu istungist. Pärnu Jakobi kirikuõpetaja Hermann Reineri teatab kohtule

¹ PrnMkA 541, f. 8.

² TrtMkA 18, f. 23-b.

³ TrtMkA 67, f. 3-b.

⁴ TrtMkA 75, f. 5 b.

⁵ TrtMkA 84, lk. 14.

⁶ TrtMkA 24, lk. 122.

⁷ Uuspuu, op. cit., lk. 117.

suurtest jootudest Toma Jürgeeni majas, kus töötatud iga aasta mihkclipäeva pidada. Keegi Vigala mees Kōrah Matz tarvitanud sellisel koosviibimisel sõnu, mida õpetaja kirja pandnud: **Kallisz pühha awwine wotta N. N: kesse palwe, temma theep auwe Jotokesse, Awwo kaljokesse keikel peap sahma kuja siis kah auwust wilja minna (:wasto) ke siis sattusse willitzusse, hobbose Estust wihb N: N: keinne kirko uxe eest waistille, jum-mala awwux ning Tennux kallis Puhha owwine siita keik kar-wo jallo kessi, lasse Tōbbrat toust, korjo kaswa, ja hesti weggi wotta**¹.

Peale selle on liik sõnu, mis tuletavad meelde katoliku kiriku „kuriavaimu väljaajamist“, ja mis sõnalt kui sisult sellele kiriklikule toimingule seisavad väga lähedal.

Nii tunnistab nōid Nossy Henn 1640. a. Karksi nōiaprotses-sil, et teeb hāād lausudes eesti keeles: **Du böser Geist, weiche wegk von diesen Christus Menschen**². Umbes samuti kõlavad nōia Tatträ Santi Michel'i tervendamissõnad. Kaebealust süüdistatakse 1699. a. Tartu Maakohtus in puncto vepificii ja nimetatakse Hexenmeistriks. Ta on pärit Virumaalt Purtse mõisast. Tunnistab, et tarvitanud kellegi hulluksnōiutu tervendamiseks sõnu eesti keeles: **O Teuffel, Teuffel, weiche von dem Menschen, denn ob ich ihn gleich gefluchtet habe, so kann ich doch nicht hexen und lasz von ihm**. Kui temalt küsitakse, kuidas kurat teda kohe kuuleb ja tema käsule teeb inimesele kahju ja jälle aitab? Kaebealune ütleb, et ta ei vannu ainult, vaid ka palub Jumalat ja ka see kuuleb teda³.

1641. a. Pärnu Maakohtus leiab aset suurem nōiaprotsesside seeria, kus nōia Laiszke Marti tunnistuse põhjal süüdistatakse Kihnust päritolevat Kisti Gasper'i, kes tunnistaja seletuse järele käinud ühes teiste nōidadega Rõhma sool ja oskavat Segen in der See nehmen, udu teha ja viljalt õisi võtta. Ka olevat teda kuradi poolt ümber ristitud ja tema uueks nimeks olevat Caspar Linde. Muud süüdistused tõrjub kaebealune tagasi, kuid tunnistab, et õppinud kellegilt vanamehelt sõnu: **Gottes Segen oben, Gottes**

¹ PrnMkA 541, lk. 10.

² PrnMkA 2, f. 97-b.

³ TrtMkA 84, lk. 14.

Segen unter, dasz böse musz verschwinden in Nahmen d. Heil. dreifalt ¹.

Viimastest sõnadest ilmneb juba selgesti, et kurat ka nõia-sõnades esineb kurja põhjusena kui hää vastane. Veel selgemini tuleb see aga nähtavale kahjustavais nõidumisis, kus kuradi nime tarvitatakse aktiivselt kurja tekitamiseks.

Eelpool mainitud Santi Michel tarvitanudki hulluks-nõidumiseks sõnu: **O Teuffel, Teuffel nimb ihm seinen Verstand und Seele** ². Sama nõia tunnistuse järele andnud isa tema kuradile ja kuradit kutsudes lausunud: **Kurratti weggi ja woimas, tule ja witzota temma ni ko minno**. Sealjuures kiskunud isa tal juukseid ja löönud ninast vere välja ³. Neis nõiasõnus näeme kindlasti katoliku nõiamõiste mõjusid, millejuures on iseloomulikumaid omadusi lepingu sõlmimine kuradiga.

Huvitavamaid nõiasõnu kuradi nime tarvitamisega leidub 1723. a. Tartus asetleidnud nõiaprotsessi protokollis, kus kaebelalusena esineb Valguta talupoeg Wielo Ado, keda süüdistatakse nõidumises ja süütamises. Mitmesuguste teiste nõiasõnade kõrval tunnistab, et kuri vaenlane õpetanud temale sõnu, mida ta proovinud kellegi voorimehe juures, kes ka selle tagajärjel surnud. Ta joonud voorimehega koos ja kui see parajasti rüübanud, ütelnud ta: **Kom nun Teuffel und blasze drein** ⁴. Muidu kurja tegemiseks kasutatavat riidetükki asetades selle vette ja pannes sellele kivi. Sealjuures lausuvat ta järgmisi sõnu: **Kurrat litzj sinnu kiwj pähee ninck teh temmal kurrij**. Kui kaebeluselt nõutakse kohtus täielikku ülestunnistamist, teatab veel sõnu, mida olevat eksikombel esimestega ära vahetanud, millised on järgmised: **Tulle nüüd kurrat, minnul sinnu abbj tarwis, Murra Jalg, wähna kael, ehck wähna kässj, ehck panna essi hende kiddoma, ehck wotta warsti, sis saab Häng sinnulle, olgo minnu Hänge pähle** ⁵. Ka majasüütamise viib Wielo Ado kuradiga ühendusse. Ta võtnud väikese vahakuulikese, pannud sellele tikud külge ja visanud selle katusele, lausunud ise sealjuures **tulle nüd kurrat wi temma minno keest erra puhu tui tackla**

¹ PrnMkA 1, f. 65, 66.

² TrtMkA 84, lk. 10.

³ Sama, lk. 16.

⁴ TrtMkA 182, f. 12 ja 12-b.

⁵ TrtMkA 182, f. 11-b.

peel¹. Teises variandis räägib sama lugu natuke teisiti, nimelt tunnistanud ta enne kohtusse saatmist kohapäältsel ülekuulamisel, et viinud tule lohe (Drache) kujul katusele. Tunnistanud ka, et valmistanud vahast kuulikese tiibadega, milliste süütamisel lausunud sõnu: **Tulle nüüd kurrat, wi nüüd sina, kohhe ma johhatan, wotta mo Näppist erra, puhhu Hinge päle**. Siis lennanud kuulike maja katusele².

Nii hää kui kurja tekitamiseks kasutatavad nõiasõnad, mis on seotud vastavate kiriklikkude mõistetega, näitavad meile kujukalt kiriklik-dualistlikku nõiamõiste rakendamist ka rahvapäraste nõiasõnade käsitlemisel. Et kirik nii hää kui halva nõiduse hukka mõistis, ja igasugust rahvapärast maagiat püüdis kaotada ilma-liku kohtu abil, näitab meile kujukalt, kiriku eesõigustatud olukorda, mis rahvausundi järjekindlale kujunemisele mõjus kindlasti segavalt. Tolleaja arusaamine mõistis hukka igasuguse maagilise toimimise väljaspool kirikut. Sellest mõtteviisist ei suutnud aga eesti nõiad aru saada või ei leppinud selle mõtteviisi ja nõudega ja on harrastanud keelust hoolimata ja ka karistusest hoolimata rahvapärast nõidust.

Eelmainitud nõiasõnade kõrval on säilinud aga ka teisi, mis lasevad valgustada nõiasõnade usulist iseloomu veel teisest küljest. Peale kiriklikkude palvete ja mõistetega seoses olevate nõiasõnade leidub mitte vähemal arvul teatavaid rahva omapärast arusaamist väljendavaid sõnu. Kui arvesse võtta asjaolu, et kohtukirjutajad nii mõnegi eestikeelse mõiste muutsid tõlkides vastava kirikliku arusaamise kohaselt, mida ka mõnel juhul on võimalik tõestada, siis selgub meile nõiasõnade usulises arusaamises väga huvitav tõik. Nimelt esineb mõnel juhul näide, et rahvuslikke usukujutlusi on tõlgitud kohtus kirjutamise juures kiriklike mõistetega. Kõige selgemini tuleb see nähtavale 1699. a. Tartu maakohtu istungil. Tattra Santi Michel'i ülekuulamisel. Nimelt räägib kaebealune, et tarvitanud nõidumise juures abiks veehaldjat, keda nimetab Neck. Ta kirjeldab ka Necki ja ütleb, et see olnud nagu inimene, ainult valges särgis. Tema kutsumiseks tarvitanud sõnu: **wee algias, tulle awwitta sedda meest om-mast tõbbist**³. Ülekuulamisel kaebealune nimetab ka haldjate

¹ TrtMkA 182, f. 4.

² TrtMkA 182, f. 29-b.

³ TrtMkA 84, lk. 19.

nimesid, öeldes, et ühe nimi on Juudas ja see, kes jões on, selle nimi on Neck. Protokollis aga edaspidi räägitakse jõekuradist Neckist, kellele kaebealune pidanud „häid sõnu andma“¹. Nähtavasti on tõlgitud haldjas saksakeelde kuradina või on kaebealusel mõlemad mõisted sisuliselt sarnased. Umbes sama nähe esineb 1642. a. Karksis peetud nõiaprotsessil, kus kaebealune nõidunud mõisaproua „Puicken“i abil, kes olla enne lehmapiima imenud. Nõidumistoimingu kirjeldamise juures ei nimetata enam puickeni, vaid kuradit, keda nõid kutsunud appi mõisaproua nime nimetades².

Kuigi ei saa mainida sarnast mõistete rööbiti tarvitamist tihti, siiski on see olemas ja näitab rahvapärase eelkristliku animistliku usulise arusaamise säilimist. Muutub küsitavaks kui palju on dualistlik nõiamõiste sisuliselt mõju avaldanud võõraste nimetuste levitamisega. Vähemalt on võimalik jälgida teatavat usuliste arusaamade liitumist nii sisuliselt kui ka keeleliselt.

Esineb aga ka nõiasõnu, mis näitavad eesti keeles kui ka saksa keele tõlgitult animistlikku või hingestatud looduse kujutlust.

Huvitavam tõestus selleks on pastor Treubluti süüdistuse põhjal asetleidnud protsess Tartu Maakohtus 1725. a., kus süüdistatakse kaebealust Plaggi Hanns'u naist Hells'i ebausklikke asjadega tegelemise pärast.

Kohtus kaebealune tunnistab, et neil kolme aasta eest põlenud maja ja nüüd hooned. Kuus nädalat pääle uue hoone ülesehitamist süüdatud jälle see. Mõni päev pääle seda näinud ta unes oma ema, kes ütelnud, et sellepärast jälgib tuli teid, et te kõikide hingede päeval esivanematele ei ohverda ja ei pühitse. Siis töötanud tema ohverdada. Möödunud aastal ohverdanud nad kogu talu rahvaga, pannud sööki ja kallanud jooki toa nurka maha ja ütelnud sääljuurus sõnu: **surnu pööra kõik kuri meie pealt ära**³. Ülejäänud söögi söönud sealjuures⁴.

Peale surnu kujutletakse ka muid esemeid ja nähteid elusatena.

1632. a. Tartu nõiaprotsessil tunnistab kaebealune Haiki Jan,

¹ TrtMkA 84, lk-d 7 ja 8.

² PrnMkA 2, f. 142-b.

³ Sõnad antud saksa keeles.

⁴ TrtMkA 197 f. 123, 124.

kuidas saab teada, kas kirik või rist võtab töötuse vastu. Ka p i x i k a h a (piksekahju) tõrjumise sõnad näitavad ehk looduse kujutlust: **Ensa weddy wie ne pimme piilwe, so pele, lane pele ella lascko künný pele kulwý pele**¹.

Samal aastal Tartu Maakohtus asetleidnud nõiaprotsessil, kus kaebealusena esineb kuulus nõid Pudell, tuleb ilmsiks ka haiguste elusatena kujutlemine. Nimelt ütleb Pudell, et on olemas ilmas palju haigusi, kes sõnu tunneb, pääseb, kes ei tunne, saab hukka². Ühtlasi nähtub sellest väljendusest sõnade omaette jõu omamise arusaamist. See esineb ka mitmeis nõiasõnus, kus puuduvad igasugused eeldused dualistliku arusaamise tõlgenduseks. Mõnede rahvalaulule sarnane rütm kinnitab nende rahvuslikku omapära.

1697. a. Tartu nõiaprotsessil süüdistatakse in puncto venefici kedagi Rasina talupoega Sälli Jack'i. Kaebealune tunnistab ka kohtus, et tarvitab verevaigistamiseks sõnu: **mert merest tulle ent was kinda kest, waskewewel, waske sucka jahn saisse kirme ku sain olle kinne kui myr**. Siis vajutavat ta kahe või kolme sõrmega haavale ja veri jäävat kinni³.

Sama huvitavad on 1723. a. ülesmärgitud Wielo Ado sõnad verevaigistamiseks, mis kõlavad järgmiselt: **To mo küset kindani, Ma Madduset Mantelleni Lähhesse Suda Sulgema. Allada Assutama. ko töni tüddine jä sis werri wodamast punnane puddumast**⁴. Teises variandis lausub samaks otstarbeks sõnu natukene teisiti: **Kus mo kützet kindari ma madduset mantelni, je sis werri wodamast punnane puddemest**. Samas ütleb ka sõnu nägematuks tegemiseks: **kena silmat selja tade muidu kiviks ja kannuks**⁵.

Samu sõnu lausub ka teises variandis pikemalt: **Lasse meye Herra käia, Sina kae kõrwalle. Olgo Tema Ratse, ehk Jalla,**

¹ PrnMkA 4, f. 22-b, vrd. Ariste, Paul, Eesti keelt rootsiaegsete kohutute protokollidest, Eesti keele arhiivi toimetused Nr. 6, Tartu 1936, lk. 18.

² Perandi, A., Eestikeelseid nõiasõnu rootsiaegseist nõiaprotsessidest, Noo, 1931, nr. 77, lk. 8.

³ TrtMkA 75, f. 5. Mainitud sõnul on suur sarnadus Kalevalas merest tuleva mehe kirjeldusega, kus seisab: Nõusipa merestä miesi, ... vaskikintahat käessä, vaskikirjat kintahissa (Kalevala II 111 jj.).

⁴ TrtMkA 182, f. 5.

⁵ TrtMkA 182, f. 24.

ke Sa tahhad kaeda, jä Sina Pimmedas. Olgo kando ehk kiwwi, sina kae kando ehk kiwwi ¹.

1687. a. Tartu Maakohtu protsessil on ka nõiasõnadena märgitud tunnistajate seletuse järele sõnad, mida kaebealune purjus olles ütelnud: **Ronnimusse Pojat, ep peawat üchteki hobbese sihn ilmas ennamb neyoma, ep kaas weixe perremechet sahma** ².

Mitmel juhul näeme ristiusu mõistete kasutamist animistlikus mõttes ja nende asetamist paganlike mõistega samale tasemele. See tuleb paremini nähtavale kuulsa nõia Wielo Ado sõnades, milliseid ütleb korra tarvitavat vere vaigistamiseks, teinekord järe hobuse ja inimese jala ravimiseks: **Jesus Kärko minike, Lohhe Musta modusse. Kalla karva karvaselle, nikkotas Hebbose jalgo, Jesus täus mahha rattalt, isto sys Kiwwike pähle, panni Sonet soonte wasta, jässemit jässemit wasta, Likemet Likemette wasta** ³.

Ka 1699. a. Tartus asetleidnud protsessil ütleb naine Anne, et tal on aitaja käsi sünnitamistel. Oma kätele loeb aga järgmisi sõnu: **Oh peh paste, oh ako arraste: oh kuh kosta Sedda rist innimis katz keh pehle, nelli gulda jaluitze** ⁴.

Nii pöördutakse Jeesuse poole ja lohe poole, et need aitaks loomi. Pöördutakse aga ka kuu, päikese ja ao poole et need aitaksid. Inimesel on abi tarvis ja kust see tuleb, pole oluline. Sellest vajadusest aetuna ei osata vahel ka mõistete vahel vahet teha. Tarvitatakse vahel kahte täiesti vastukäivat mõistet. Nii tarvitab nõid Wielo Ado endale poolehoiu saavutamiseks sõnu, millised on järgmised: **Awwita armoline Junkro Maria awwita armoline Jummal, tulle sinna Kurrat ka. Kui Jummal ei tahha awwita.** Sedaviisi lausunud soolast võtvat ta mõne tera ja viskavat „saksa“ juure minnes ukse taha ⁵.

Nii võidi isegi kiriklikus nõiamõistes dualistlikult vastastikku asetatud mõisteid kasutada vaimu mõistetena teiste hulgas. See omakorda näitab, et arusaamine ristiusu dualistlikust nõiamõis-

¹ TrtMkA 182, f. 30.

² TrtMkA 67, f. 11.

³ TrtMkA 182, f. 30.

⁴ TrtMkA 24, f. 122-b.

⁵ TrtMkA 182, f. 6-b.

test ja ristiusu mõistetest üldse on rahvale seisnud nõiaprotsesside ajastul võrdlemisi kaugel.

Kokkuvõttes lühikest ülevaadet nõiasõnade usulise iseloomu kohta nõiaprotsesside ajastul, võib mainida katoliku kiriku kultuse ja palvete suurt mõju. Paljude kiriklike väljenduste tarvitalmisel nõiasõnadena ilmneb ka dualistlik maailmavaade. Mõningatel juhtudel on võimalik näidata rahva animistlike arusaamiste nimetamist kiriklike nimetustega, mis näitab teatavat kokkusulamist rahvas oleva animistliku kujutluse ja ristiusu dualistliku mõtteviisi vahel.

Petserimaa kogudused.

Petserimaa Praost, Ülempreester N. Raag.

Ev.-luteri usu kogudused.

Ev.-luteri usu kogudusi on Petserimaal kaks — Petseri Peetri ja Laura. Vanem neist on Laura kogudus, Laura alevikus, tegutsenud juba 1869. a. peale Pihkva Jakobi koguduse filiaalina. Koguduse moodustasid peamiselt lätlased, kolonistid, enamuses asunud siia Auksne ja Smilteni valdadest ja nende lähemast ümbruskonnast.

Laazeruva mõisa omanik parun Stackelberg, kes ise olnud usuteadlane, annetas oma usuvendade hingehoiu huvides Litšnikovas kiriku-koolimaja ehitamiseks 25 tiinu maad. Palvemaja püstitamise ajal peeti jumalateenistusi Pankjavitsas, Dimitriewsko's ja mujal. Palve- ja koolimaja valmisid ja pühitseti 15. VIII 1867. a. Vastseliina kog. õpetaja Maasing'u ja Aluksne kog. õpetaja Kupfer'i poolt.

1916. a. langes see hoone tuleohvriks. Nüüd peeti jumalateenistusi peamiselt väikeses õpetaja majas, Lapkova vennaste palvelas, Laura alevikus, vene algkoolis ja suvel surnuaial. 1920. a. praost N. Aunverdt õhutab kogudust uue kiriku püstitamisele. Mõisnik Artur Sarri kingib Laura alevikus 2-aarilise maa-ala. 6. XI 1921. a. kog. täiskogu otsustab ka uue kiriku püstitamise, mis läks maksma kr. 40.000. 1926. a., riigi toetusel, valmib kirik. Alates 1897. a. tänaseni on säälse kog. köstriks kooliõp. P. Donberg. Iseseisva kog. esimeseks alaliseks õpetajaks, elukohaga Lau-

ras, on 1936. a. alates õp. F. Buschman. Jumalateenistus peetakse ühel pühapäeval eesti ja teisel läti keeles.

Ka Petseri iseseisev Peetri kogudus on loodud praost I. Aunverdt'i kaasabil, kuigi alates 1895. a. peale kogudus avaldas juba elumärke, 1908. a. otsustatakse ehitada kirik, saadakse Petseri linnavalitsuselt ehitusplats, korjatakse 8 a. jooksul selleks raha, kuid sissetulnud summad jäävad vene pankadesse ja need läksid maailmasõja ajal kaduma. Palvetunde peetakse koolimajus küll kooliõpetaja K. Pütsepa või Vastseliina kog. õpetajate poolt.

9. IX 1921. a. tehakse uuesti otsus kiriku püstitamiseks, milleks saadi linnalt tasuta krunt. Ka asus nõukogu raha kogumisele. Mitmesuguste annetuste näol ja riikliku toetuse abil jõuti niikaugemale, et 19. IX 1926. a. võidi pühitseda telliskivist nägus kirik. Kirik läks maksma 80.000 krooni. Pühitsemist toimetas piiskop J. Kukk paljude õpetajate kaasteenimisel. Puudus veel oma õpetaja. Lõpuks 1. XI 1934. a. õnnistatakse kogudusele esimene iseseisev õpetaja A. Hinno, kes ka praegu teenib kogudust.

2. IV 1936. a. konsistoorium määras järgmiselt oma otsusega kindlaks E. E. L. K. Petseri Peetri kog. piirid: Vana-Irboska, Pihkva-Riia kivitee kuni Pankjavitsani, sealt Duulova, Kitse, Serga, Roikina, Obinitza, Tuderna, Orava asundus, Kamenitsa, Niitsiko, Koksino, Karisilla, Värskä, Pihkva järv, Petški, Vene piir, Uue-Irboska kuni kiviteeni. Koguduses on 1500 hinge. Puudub koguduse maja.

Mõlemad Petserimaa Ev. L. Kogudused kuuluvad Võru praostkonda. —

Ap.-õigeusu kogudused.

Petserimaa ap.-õig. kogudused kuulusid Eesti iseseisvuseni Venemaa, Pihkva Piiskopkonda. Eesti-Vene rahulepingu põhjal 1920. a. liideti Petserimaa Eesti territooriumi külge ja sellega sääl asuvad kogudused ühendusid Eesti ap.-õig. Kirikuga. Tegelikult Eesti ap.-õig. Piiskopkonna Nõukogu määras oma otsusega juba 17. juunil 1919. a. nr. 326 Petserimaale praosti ning otsusega 30. juunil s. a. tegi temale ülesandeks organiseerida kõigist sääl asuvaist ap.-õig. kogudusist Petserimaa praostkond.

Praostkonna organiseerimise algul, 30. VI 1919. a., tegutse-

sid Petserimaal järgmised ap.-õig. kogudused: 1. Irboska Jumalaema sündimise, 2. Irboska Nikolai Peakiriku, 3. Kolpina Issanda muutmise, 4. Kuulja (Kulje) Püha Elija, 5. Vladimiri Jumalaema, 6. Mõla Kristuse sündimise, 7. Obinitsa Issanda muutmise, 8. Pankjavitsa Nikolai, 9. Petseri 40-ne usukannataja, 10. Petški Georgi, 11. Saalesja Kolmainu Jumala, 12. Satserinna usukannataja Paraskeva, 13. Senno Georgi, 14. Tailova Nikolai, 15. Värška Georgi, 16. Štšemeritsa Nikolai. Nimetatud kogudusist on ainult Obinitsa puht eesti kog., kus 1937. a. peale tegutses eestlastest kirikuamet ja ka Värška eesti-vene sega koguduse peale määrati 1. I 1919. a. preestriks T. Roi. Teisis — Kolpina Mõala, Pankjavitsa, Tailova (eesti-vene) ja Irboska Nikolai, Kuulja, Petseri 40-ne kannataja, Saalesja, Satserinna vene-eesti kogudusis olid kirikuameteis umbkeelsed venelased. Lisja, Irboska Jumalaema, Senno, Petški ja Štšemeritsa kogudused on puht vene kogudused.

Petserimaa vanemate koguduste ja kirikute ajalugu ulatub kaugesse minevikku, kust raske leida täpseid andmeid, kuid on selge, et sajandite vältusel pidid nad olema paljude tähtsate ning veriste sündmuste tunnistajaiks. Hulk kabelikesi, kiviriste põldudel, kääpaid igal pool — kõnelevad rasketest aegadest, millal siin sõjavanker alatasa liikus eriti Pihkva linnriigi ja sakslaste vahel.

Vanemaks kirikuks Petserimaal on Senno Georgi kirik. Nimeetatud kirik ja sest paarkümmend meetrit eemal olev kellatorn on arvatavasti ehitatud 13. sajandi lõpul või 14. sajandi algul. Novgorodi stiilis vana Georgi kiriku lõuna poolsele küljele ehitati 1903. a. uus Feodosiuse nimeline abikirik, mis rikkus ja varjas ära algse ehituse ilu. Vana kiriku kiviseintes on hoidunud kõlapotid (resonaatorid), vene keeles „golosoviki“. Resonaatorite ehitusviisist ja asetuskorrast olevat nii meie kui ka välismaa teadusmehed väga huvitatud, sest ehitusmeistrid meie ajal ei tundvat neid. Kirik, kellatorn ja mitmed esemed neis on võetud muinsuskaitse alla. Senno vene ap.-õig. kog. asub Irboska raudteejaama ümbruskonnas, mis on rahvarikkamaid keskusi Petserimaal.

Irboska Nikolai Peakirik on ehitatud paekivist 1349. a. Ehitajaks oli Pihkva possadnik Seloga. Aja jooksul on seda korduvalt parandatud, ümber ehitatud ja juurde tehtud 17. sa-

jandi algul, lõuna küljele, Issanda muutmise abikirik. Kirik asub Irboska linnuse müüride vahel. Väljaspool linnuse müüre asetseb Peakiriku teine, Sergiuse nimeline, abikirik, ehit. 1775. a. Sergiuse kirikul oli 1837. aastani oma iseseisev kogudus, mis siis ühendati Peakiriku kogudusega. Kirikutes on rohkesti muinsusväärtusi, mõned neist kaitse all. Peakirikus on olemas ka kõlapotid. Koguduse kalmistu asetseb Irboska vana maalinna ligidal. Säälnäidatakse huvireisijaile ka „Truuvori“ kääbast.

Irboska Jumalaema sündimise kirik, paest, ehitatud Pihkva kirikute stiilis 16. sajandi lõpul, mida kinnitab kiriku kellal leiduv aastaarv 7083 s. t. 1575, sellega kuulub Ioann Julma ehitiste hulka, nagu mitmed teisedki kirikud Petserimaal. Kuni 1764. a. kuulus ta kohapealsele naiskloostri. Jumalaema kogudusele kuulub praegu ka Nikolai kirik linnusel (maalinna), ehitatud samuti 16. s., 1585. aastani oli see iseseisev meesklooster. 1585. a., Petseri kloostri igumen Nikoni ajal, kirjutati Irboska Nikolai meesklooster ühes kirikuga Petseri kloostri juurde. 1764. a., keisrinna Kateriina ajal, suleti naisklooster, rajati selle asemele Jumalaema sündimise kog. ja viimasele anti üle ka Nikolai (linnuste) kirik. Mõlemas kirikuis ei puudu muinsusasju, mitmed neist on kaitse all.

Kolpina kog. avamise ja Issanda muutmise kiriku ehitamise aeg on täpselt teadmata, aga pealkiri kiriku kellal „7066. a. oktoobri kuu 18. päeval...“ näitab meile, et ka selle kog. ja kiriku elust on osa võtnud 1558. a. Vene tsaar Ioann Julm, Novgorodi ja Pihkva Ülempiiskop Piimeni, preester Jermola Vassili poja ajal. Vana kivist kirik ehitati ümber a. 1847, 1857, 1874 ja 1897, mille tagajärjel tema endine kuju palju kannatanud. Pihkva Ülempiiskop Arseni pani piiri omavolilistele ümberehitamistele piiskopkonnas, kuid kahjuks enamuse Petserimaa templitest osutusid selle korralduseni juba rikutuiks.

Kuulja kog. avamise aeg on teadmatu, kuid on andmed, et 1850. a. maha põlenud puukirik oli ehitatud aastal 1715. Uus, puust ehitis püstitati 1853. a., põles ära 1914. a. Ülestõusmise õõteenistuse eel, saanud alguse kellatornist tulega hooletult ümberkäämise tagajärjel. Praegune kivist kirik, kauneim Petserimaal, ehitati 1914. a. koguduse kulul, läks maksma 40000 rubla. Selle koguduse teenistuses on seisnud 1790. a. peale 25 preestrit ja 20 köstrit.

Lisja koguduse loomiseks eraldati, 1854. a., Kuulja kog. Lisja ja Puudovitsa (Budovež) ning Satserinnalt mõlemad Seltsa, Meedova ja Kamenka külad. Esimene kirik, puust, ehitatud 1854. a., hukkus tules 26. detsembril 1882. a. Nüüdne kirik, puust, ehitati 1883. a. ja pühitseti 17. veebruaril 1884. a. Aastal 1854 oli koguduses 236 meest ja 256 naist, a. 1877 — 526 m. ja 525 n., a. 1937 — 869 m. ja 986 n. 1854—1934. a. a. vahemikul sünd. 2650 m. ja 2558 n., surn. 1638 m. ja 1472 n., laulatatud 872 paari.

Kolpina või Kultna kirik asub samanimelisel Pihkva järve saarel, mille rannajoon on pikk 21 km. Kuulja ja Lisja külad on samuti ümbritsetud Pihkva järvest ning ranna soodest, mispärast nad tihti seisavad täiesti eraldatuna ranna rahvast. Saagi vähenemise, püüniste puudumise tõttu endised Kolpina, Kuulja ja Lisja kutselised kalamehed on suurelt jätnud oma kutseala ning töötavad kodu põllul või rändavad välistöödele sisemaale. Eriti rohkesti leidub neid turba tööstustes.

Mõla järve lääne kaldal, varjurikka kalmistu keskel seisab vanaaegne, kena Mõla Kristuse sündimise kirik 15. sajandist, huvitav ehituslaadilt, eriti võluv ülemise valgustuse poolest. Kiriku alt jookseb ojake läbi ja sellel allikal olevat imevägi.

A. 1902 ehitati kiriku lõunapoolsele küljele juurde Püha Onupriuse abikirik. Kirikust põhjapool, üle ojakese on kloostri varemed ja hästisäilinud muistne kellatorn. Kloostri, mille asutanud 14. sajandil Püha Onuphrius, purustanud 1581. a. Poola kuningas Stefan Bathori oma sõjakäigul Pihkvamaale. Kellatorn, varemed, vana kirik ja mitmed esemed on muinsuskaitse alla võetud.

Obinitsa kirik-kool ehitati 1897. a., kogudus avati 1904. a. ja kirik pühitseti 2. mail (v. k.), 1904. a. Sinodi kulul. Kirikukooli hoone ehitamist, kooli ja koguduse avamist algatas ning toetas Sinodi prokurör K. Pobedonostsev. Uue koguduse loomiseks eraldati Tailova segakogudusest 21 setu küla ja 1906—1907. a. arvati Salesje kogudusest lisaks veel 8 küla. Algusest peale sai temast puht rahvuslik kogudus. Preestriks määrati Polikarp Muraveiski, rahvuselt venelane, üles kasvanud Värskas, mõistis aga ka eesti keelt. Esimeseks köstriks oli Ioann Jaanus, pärastpoole Nikolai Tsänk, Rahulane Mihhael ja teised. Preester P. Muraveiski suri 5. VI 1917. a. Teiseks preestriks valis kog. 12.

juulil 1917. a. N. Raag'i (praegune) ja köstriks-õpetajaks Paul Varask'i (nüüd koledži direktor Tallinnas), viimase järele preester M. Vahter ja teised. Obinitsa Kogudus asutas omal kulul, 1917. a., eestikeelse Obinitsa kooli; 1918. aastast peale pühitseb kog. lõikusepüha; 1928. a. on Obinitsas esimene ap.-õigeusu leeri-õpetus Petserimaal, millest võtab osa 5 neidu: Haljas mets J., Härma külast, Lumi A., Lintsilt, Kuusik J., Navikelt, Höppe J., ja Kalju M., Obinitsast. Juba 1917. a. peale kõlab Obinitsa kog. kirikus eestikeelne koorilaul. Kool algas 1918. a. sügisel tööd järgmise koosseisuga: juhat. N. Raag, õp. J. Lukas (praegu kolonel, 2. diviisi stabül), prl. H. Vars ja praktikant V. Vahter. Õiendus: kog. täiskogu otsusega 14. IX 1917. a. määras õpetaja P. Varask'ile palgaks 650 rubla.

Pankjavitza Nikolai endine puust kirik põles ära 1871. a. üles arhiiviga. Praegune ristikujuline kirik, puust, valmis 1877. a. Vabadussõja ajal oli kirik korduvalt lahingtule all. Kulus üle 10000 krooni tema remonteerimiseks. Veriste lahingute tähistamiseks on püstitatud kiriku ligidale üks ja mõisasse teine ausammas.

Petseri 40-ne kannataja kog. tegutses kuni 1818. aastani Püha Varvara kogudusena, sest 40-ne usuk. kivist kirik valmis 1817. aastal, aga praegune Varvara kirik on ehitatud 1779. a. Praeguse 40-ne kannataja kiriku kohal või vähe kaugemal, kus nüüdki kloostri maja ühes laoruumidega, seisis varemal ajal puust samanimeline kirik. Kloostri igumen Dorofei 1540. a. ehitas tolle kloostrisse, orgu, kus praegu kivist Rõõmkuulutamise kirik. Kuulus igumen Kornelius tõi tema 1541. a. ühes söögisaaliga mäele „kloostri hoovi“. Millal see mäel hukkus või hävitati, puuduvad andmed. Kloostrisse püstitas selle asemele ig. Kornelius samal aastal eelpoolnimetatud kivist Rõõmkuulutamise kiriku ühes söögisaaliga.

Petški kogudus asub Pihkva järve, Petški nimelise lõhangu ümber. Aastal 1483 oli juba nimetatud kogudus, sest tema Georgi nimeline kirik, kivist, mis 1905. a. ümber ehitati, kuna teda ähvardas kokkulangemine, on arvatavasti ehitatud 1483. aastal. Koguduse piirkonnas leidub igal pool muistseid kalmistuid. Üks neist, koguduse krundil. Seda kutsutakse „Malõi gorodets“. Veel on kalme Suure Kalki, Lesitsko ja Kudina Gora juures. Viimase kalmistu kohta on rahva keskel mälestus, et sääl seisnud Ioann Julma ajani naisklooster. Nunnad pahandanud millegagi Ioanni ja see

tapnud nunnad, hävitanud kloostri ning uputanud kiriku kellad „Abdöhi“ jões.

Saalesja Kolmainu Jumala Kirik asub Petserist edelapoole 7—8. km kaugusel kunagi suurte metsade taga, millest ka oma nime saanud. Koguduse avamise aeg on teadmata. Kiriku, kivist, ehitas Saalesja mõisaomanik, kolonel Vassili Stefani p. Pleštšejev, aastal 1791. Sama mõisnik kinkis koguduse ja kiriku-teenijate toetuseks 52 hektaari maad.

Satserinna-Paraskeva (Reede) nimeline kogudus kuulub ka vanemate hulka, aga andmed tema avamisaja kindlaks määramiseks puuduvad. Praegune kivist kirik püstitati 1801. aastal, kuid pealkiri kiriku kellal kinnitab, et siin on kirik olnud juba 17. sajandil.

Kirikus leidub rahva poolt väga austatud kivist rist, mida kirikupühal, viimasel reedel enne Elia päeva, kiriku ümber kantakse.

Tailova Nikolai kiriku ehitas Võmorski küla talumees Vassili, Ivani poeg 1697. a., kivist, nimelt paekivist. Mõned andmed näitavad, et siin oli juba palju varem vana puust kirik, mis pidi kuuluma Petseri kloostri. Kirik asub Petseri-Laura ja Petseri-Võru ristteede ligidal, 3 km Petseri, 5 km Saalesja ja 7 km Obinitsa kirikuist. Ümberehituste läbi on see kunagi väga kena kirik stiililt rikutud.

Lõuna-Petserimaal, Lätimaa piiril, asub Štšemeritsa Nikolai kog. 1790. a. kolonel Pleštšejev (nähtavasti sama ehitas 1791. a. Saalesja kiriku) ehitas kog. puust kiriku Püha Nikolai auks ja kinkis 50 hektaari maad kirikuameti ülespidamiseks. Koguduse endine Rõõmukuulutamise kirik, puust, põles maha enne uue kiriku püstitamist. Millal ta oli ehitatud või millal asutati kogudus, jääb vanema arhiivi puudumisel selgitamatuks. A. 1861 oli kog. preestriks Dimitri Orlof. 1. veebruaril, kuulutades kirikus teoorjusest vabastamise manifesti, preester Orlof seletanud, et nüüdsest peale teoorjus ka tegelikult lõpeb, aga, kui järgmistel päevadel mõned talumehed ei ilmunud mõisnik Fitenhofi juurde teole, süüdistati selles preestrit, ta vallandati kohalt ja tal keelati jumalateenistuse pidamine. Vabale kohale määrati samal 1861. a. preester Mihhel Groozdov. Temani puudusid koguduses koolid ja kirjaoskajad. Tema asutas 1862. a. omas majas ja omal kulul esimese kooli, mis pärast viidi üle Stolbovasse. Hiljem 1883. a.,

ta avas uuesti kooli štšemeritsas, 1888. a. Greevelis, 1889. a. Dalitšanis, 1890. a. Saitsevas. 1865. a. alganud Laura ümbruskonna asustamine. Sisserändajaiks olid peaaasjalikult lätlased, luteri usku, pärit Aluksne ja Smilteni valdadest. 1867. a. ehitasid nad omale Litšnikovas palve- ja koolimaja. Ap-õigeusulistele käis jumalateenistusi pidamas Pihkvast Läti kog. preester Georgi Lutšebul ja pärast 1912. a. samast preester Aleksi Ballod. Eesti-Läti vahelise piiri kindlaks määramiseni oli štšemeritsa kog. jõukamaid ning suuremaid Petserimaal. Piirijoon eraldas suure osa kogudusest Lätimaa kasuks.

Värskas Georgi kog. on avatud 1759. a. Petseri kloostri, Värskas osakonna juure. Kloostriülem, arhimandrit Iosif, ehitas nimetatud aastal Värskasse puust kiriku, mis hävitati 1907. aastal, kui oli valminud ja (2. juulil 1907. a.) pühitsetud uus, kivist, kirik. Kiriku hoone läinud maksma 17610 rubla. Vana surnuaed asus 1—2 km kirikust põhjapool.

Arhimandrit Iosif hoolitses algusest peale, et Värskas Eesti kog. saaks rahvakeelt oskaja preestri, kelleks 1759—1774. a. oli Aleksander Simonov. Arhimandrit Iosifi kirjavahetusest selgub, et pr. Simonov mõistis eesti keelt. Järgmine preester Anikita Jakovlev, koguduse peal 1774—1805. a., oli ka rahvuselt eestlane ja varemalt luteri usku. Tema eestikeelne pihtimisekorra-kava (käsikiri 1776. a.) on vanemaid sel alal. Ka kolmas Värskas preester Jakov Andrejev oli rahvuselt eestlane ning salvimiseni luterlane. Preestriks 1805—1835. Kõik kolm eelnimetatud preestrit olid kohustatud õpetama eestikeelset kirja ka rahvale. 1835. a. peale kuni 1919. a. määratakse nimetatud kog. hingedkarjasteks ainult vene soost preestrid.

Ka Tailova segakog. peal teenisid kord eestlased: preestriks K. Ustav 1905—1917. a., köstreiks — N. Raag 1907—1910. a., P. Lõokene — 1910—1911. a. ja A. Rõbakov 1911—1912. Viimase lahkumise järele määratakse uus umbkeelne, venelane. Preester Ustavi asemele toodi siia Kuuljast üle venelane, preester V. Rudakov † 1922. a. Peab tunnistama preester Ustavi rohket tahet, püüet tööks oma rahva kasuks, aga Tailova kirikla asend suures vene (Tailova) külas, mis on ümbritsetud täisringina samasse kogudusse kuuluvate vene (Pavlova, Babina, Ševeleva, Tivikova, Maškova, Zadrebje, Novaja) küladest, ei soodustanud seda tööd. Setu külad asuvad aga kaugemal (Tšäältsuva,

Helbi, Trigina, Tiirmanna, Korski) ja on tihti lähemal naabri koguduste kirikuile (Tšäältsuva, Võmorski, Kiiova, Polovina, Seretsuva, Küllatuva, Tsergonde, Uusvada, Serga, Vinski, Palu, Poksa, Tepija ja lõpuks Pankjavitsa-Vastseliina maantee ääres asetsev suur Meeksi küla). Need ja muud põhjused raskendasid kog. tegelaste rahvuslikku tööd. Näide: 1905. a. peale kuni kog. likvideerimiseni 1935. a., kõigi katsetele vaatamata, ei tulnud sääl toime eesti kirikukoori organiseerimisega.

1924. a. loodi Narva vene Piiskopkond, kuhu Petseri Praostkonnast viidi üle 5 — štšemeritsa, Irboska, Jumalaema, Senno, Petški ja Lisja vene kogudused. Tallinna Eesti Piiskopkonda jäi praostkonna 11 kogudust.

1928. a. Pankjavitsa segakogudusest eraldus Misso valla juure (1922. a.) arvatud osa setu külasid Luhamaa kogudusena. Tema kirik, puust, Pühavaimu auks, valmis 1931—32. a.

1931. a. 2. aprillil registreeriti Petseri Neitsi Maarja Eesti kog. Põhikirjale kirjutasiid alla: ülemp. E. Verhoustinski, Peeter Päts, P. Tivik, V. Kalle ja Mih. Männik. Kog. organiseerimisele töötas kaasa S. Sommer. Koguduste reformini, tähendab 1935. a. puudus kog. oma kirik, mille tõttu ta oli sunnitud kasutama Petseri kloostri ehitusi, mis sünnitas noorele organiseerimisele rohkesti pahandusi ja raskusi.

1934. a., R. T. nr. 107, 21. dets., art. 840, ilmus uus „Kirikute ja usuühingute seadus“. Seaduse § 9 loeme: „jumalateenistus kui ka usulised talitused toimuvad kiriku või usuühingute liikmele rahvuskeeles“ . . . Praostkonnas oli aga kõigest 3 eesti rahvuslikku kogudust, nimelt:

1. Luhamaa	489 hinge
2. Obinita	2102 „
3. Petseri Neitsi Maarja . .	551 „
Kokku	3142 hinge

ja 10 segakogudust:

	Eestlasi	Venelasi	Kokku
1. Irboska Peakirik	341	5297	5638
2. Kolpino	444	988	1432
3. Kulje	381	2126	2507

	Eestlasi	Venelasi	Kokku
4. Mõla	1055	902	1957
5. Pankjavitsa	1552	2572	4124
6. Petseri 40-ne kannataja	2429	4610	7039
7. Salesje	1302	1913	3215
8. Satserinna	1818	2673	4490
9. Tailova	1733	1158	2891
10. Värskas	4116	409	4525
Kokku:	18313	22648	40961

Segakogudusis eestlased pidid leppima, kas ainult slaavikeelsete, nagu: Irboska Nikolai, Kolpina, Kuulja, Mõla, Petseri 40-ne kann. ja Saalesja kogudusis, või segateenistustega — Pankjavitsas, Satserinnas, Tailovas ja Värskas.

Olukord ei olnud seadusega kooskõlas.

Paratamatusena tuli võtta ette koguduste ümberkorraldamine. Reformi ülesandeks oli luua rahvuslikke, võimalikult arene misvõimelisi kogudusi, arvestades sellejuures kirikla asukohaga, liiklemisvõimalustega, kaugustega, kõigi kohaliste oludega ning ka riiklikkude üldhuvidega.

Vastavalt reformi kavale, Vabariigi Valitsus Eesti Ap.-õigeusu Kiriku põhimääruste kinnitamisel, 22. mail 1935. a., on kandnud Eesti Ap. õig. Kiriku kog. registrisse järgmised Petserimaa Praostkonna kogudused,

		eesti	vene
1. Irboska Nikolaj	endine	„	4467
2. Kulja Eliase	„	„	2517
3. Kolpina Issandamuutmise	„	„	978
4. Luhamaa Pühavaimu	„	707	„
5. Mõla Kristuse sündimise	„	„	2764
6. Mõla Onufri	uus	1876	„
7. Obinitza Issandamuutmise	endine	2915	„
8. Pankjavitsa Nikolai	„	3009	„
9. Pankjavitsa Kolmainu Jumala	uus	„	2572
10. Petseri E. Neitsi Maarja		2663	„
11. Petseri 40-ne kannataja	endine	„	3514
12. Satserinna Paraskeva		„	3213
13. Satserinna Peetri-Pauli	uus	2661	„

		eesti	vene
14. Saalesja Kolmainu Jumala	endine	„	2304
15. Värška Georgiuse		3758	„
		17582	— 22329

Nagu sellest näeme, andis ümberkorraldus Petserimaa Praostkonnale endise 3 rahvavaese eesti koguduse asemele 6 arenemisejõulist. Seitsmes Luhamaa kog., eraldatud asendi tõttu, jäi püsima muutmatult.

Vene koguduste arv kujunes 8-le. Neist üks, Kolpina, asudes järve saarel, eraldatud mandrist, paratamatult osutus väikseks. Koguduste registrisse jäi kandmata Tailova kogudus ja seda varem toodud põhjusil ning aluseil. Nimetatud koguduse rahvas arvati 6-e endiste ja uute naabrikoguduste juurde, nimelt: Obinitsa, Petseri, Neitsi Maarja, Pankjavitsa Nikolai — eesti ja Petseri 40-ne kann., Salesje ja Pankjavitsa Kolmainu Jumala — vene kog. juurde. Reformi kava järele kõik Petserimaa Praostkonna ja Petserimaal Narva Piiskopkonda kuuluvad kog. moodustavad Petserimaa vikariaadi.

Oma otsusega, 20. juulil 1935. a., Eesti Ap.-õig. Kiriku Mitropoliit Aleksander määras Petserimaa vikaar-piiskopiks Petseri kloostri ülema Ülempiiskop Nikolai Leismani.

Kui nimetatud vene koguduste kuulumine (1924. a.) Narva Piiskopkonda põhjenes ainult nende liikmeskondade kuulumisele vene rahvusesse, siis nende ühendamine Petserimaa vikariaadiga oli tingitud elulistest nõuetest ja kaalutlustest. Territoriaalselt lahutatud Narva Piiskopkonnast, ühendas neid teiste Petserimaa vene kogudustega kog. liikmete omavaheline sugulus, endine kuuluvus Petserimaa Praostkonda, Petseri klooster, alati kõigile kättesaadav Petseri Piiskop, ühised ristikäigud, harjumused, traditsioonid, eluviisid ja tingimused, ühised asutused, organisatsioonid, majanduslikud huvid, laadad, isegi gulänjed j. n. e.

Et Eesti Ap.-õigeusu Kiriku korraldav organ.-esinduskogu, kelle võimkonda (põhimääruse § 38 p. 9) kuulub koguduste ühest Piiskopkonnast või Praostkonnast teise ümberpaigutamine, ei ole seda veel otsustanud, püsib Petserimaa 5. vene koguduse elus dualism; nad kuuluvad Narva Piiskopkonda peamiselt maksude asjas, aga samal ajal vaimse elu juhtimises ja korraldamises nad alluvad ning pöörduvad tegelikult Petserimaa Piiskopi poole.

Petserimaa koguduste ümberkorraldamine rahvuslikeks üksiksiks ei olnud arusaadavalt lihtne ega kerge ülesanne. Raskustega on arvestatud, neist on üle saadud või nad langevad ise ära nende sünnitajate kadumisel. Üksikud vastutamatud isikud, oma huvides, ettevõetud või ettevõetavate käikudega, on kindlasti reformi süvenemise tempot küllalt pidurdanud, aga mitte seisma panna suutnud liikumist korrapärasel, vajalikus suunas. Jäävad reformi teostamise tingimused praegusteks, kujunevad uued kogudused elujõulisteks oma rahvuslikes piirides täiesti eesoleva paari aasta jooksul.

Petserimaa ap.-õig. kog. keskuseks osutub kahtlematult Petseri klooster. Asutatud enne 1473. a. Viimasel aastal, 15. augustil, Pihkva vürst Jaroslav Obolenski, Novgorodi peapiiskop Feofili, kloostri ehitaja, vaga Joona, ajal Pihkva peakirikuteenrid pühitsesid esimese kiriku koopas Neitsi Maarja uinumise mälestust. Seda aastat tulebki arvata kloostri asutamise ajaks, kuigi juba enne seda siin elas erakuna vaga Markus. Kloostri kuulsaks, ajalooliseks ülesehitajaks oli igumen Korneli, juhtides kloostrit 1529. a., kuni 20. veebr. 1570. a. Viimasel päeval Ioann Julm tapnud oma käega Korneli kloostri väravate ees, kui ta talle ühes kloostrivendadega aupaklikult vastu tuli. Kloostri kivist müürid ja mitmed kirikud kloostri, Antoniuse ja Fedosiuse, 1523. a., Rõõmu kuulutamise 1541. a., Nikolai (püha kloostri väravate juures) 1565. a. ja teised on tema ehitatud. Ka kaugemale Petserist, nimelt Vastseliina, Tabina külla ning isegi Valgamaale on ta ehitanud kirikuid. Klooster on üle maailma kuulus oma koobaste ja muinsusvarade poolest, samuti püha imetegeva kuju, vagade inimeste jäänuste poolest. Turistid, õpetlased ja uurijad, ligidalt ja kaugelt, otsivad ikka ja jälle juhust kloostri muinsusallikatele ligipääsemiseks.

Kirjanduslikud allikad:

- 1) Petserimaa ap.-õigeusu kog. kroonikad.
- 2) Petseri kloostri kirjeldus, 1909.
- 3) Setumaa, 1928.
- 4) Petserimaa praostkonna arhiiv.

Tänu võlgnen Dr. E. Markusele, Ülempiiskop Nikolai'le, ev. lut. usu kog. õpetajaile A. Hinno'le ja F. Buschman'ile ning Petserimaa ap. õig. kog. hingerahvastele.

Obonitsas, 6. II 1938.

Petserimaa koguduste ja koolide kaart.

E. M a r k u s.

Petserimaa koguduste ja koolide kaardi koostamisel kasutas autor andmeid, mida talle lahkesti muretsesid Petserimaa praost herra N. Raag ja Maakoolivalitsus. Koolide kujutamisel võeti aluseks möödunud õppeaasta statistilised andmed. Rahvused kanti käesolevale ühevärvilisele kaardile neljavärvilise Petserimaa rahvuste kaardi*) järgi, kusjuures üksikud rahvused märgiti ära erisuguste punktiirjoontega (eestlased — kaarpunktiir, venelased — sirgjooneline punktiir, segaalad — tumedam värvus). Kohanimede kirjutamisel tarvitati Akadeemilise Emakeele Seltsi materjale.

Kaardil on ära tähendatud kogudustele kuuluvad kirikud ning viimastele vastavate koguduste levimisalade piirjooned**). Ev.-luteri kogudusi on Petserimaal kaks (Petseri, Laura). Teatava ap. õigeusu koguduse levimisala leiame, kui võtame sellele kogudusele vastava kiriku ning teda piirava piirjoone. Seega näeme, et läänes ja loodes asetsevad eraldatuna puht eesti (Räpina, Värskä, Satserinna-Satseri, Obinitša-Obiniste, Luhamaa) ning idas ja lõunas puht vene kogudused (Kolpina, Kuulja, Lisja, Petški, Senno, kaks Irboska kogudust, štšemeritsa), kuna Kesk-Petserimaa eesti-vene segunemismärgisega eesti ja vene kogudused lõikuvad vastastikku (Pankjavitsa kogudused). Kaart osutab raskusile, mis tuli võita koguduste ümberkorraldamisel, ning ühtlasi näitab, millise loogilise järjekindlusega on teostatud rahvuslike koguduste rajamine: kuna tuli asutada eesti kogudus Petseri linna, mida piiravad vene külad, siis liideti rajatud kogudusega Petserit ümbritsevad setude asumiskohad; ümber- ja juurdeehituste kaudu loodi eriruumid eestlasile ja venelasile Mõla ja Pankjavitsa kirikuks ning sel teel tekkinud eesti kogudustega ühendati lähemad setu külad.

Tailova ja Mustištševa kirikud on kloostri valduses.

Petserimaa koole käsitlev artikkel ilmub vastavas pedagoogilises ajakirjas.

*) E. Markus. Changes on the esto-russian ethnographical frontier in Petserimaa. Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1936. Tartu 1937.

**) Pideva piirjoone saamiseks on selle üksikosad ühendatud punktiiriga, mis läbib veed või võõra rahvuse koguduse ala.

Kogudused ja koolid Põlserimaal

Kogudused:

— Eesli — Vene

Kirikud:

Luteri — Eesli — Vene — Latvi

Apostli õigeusu

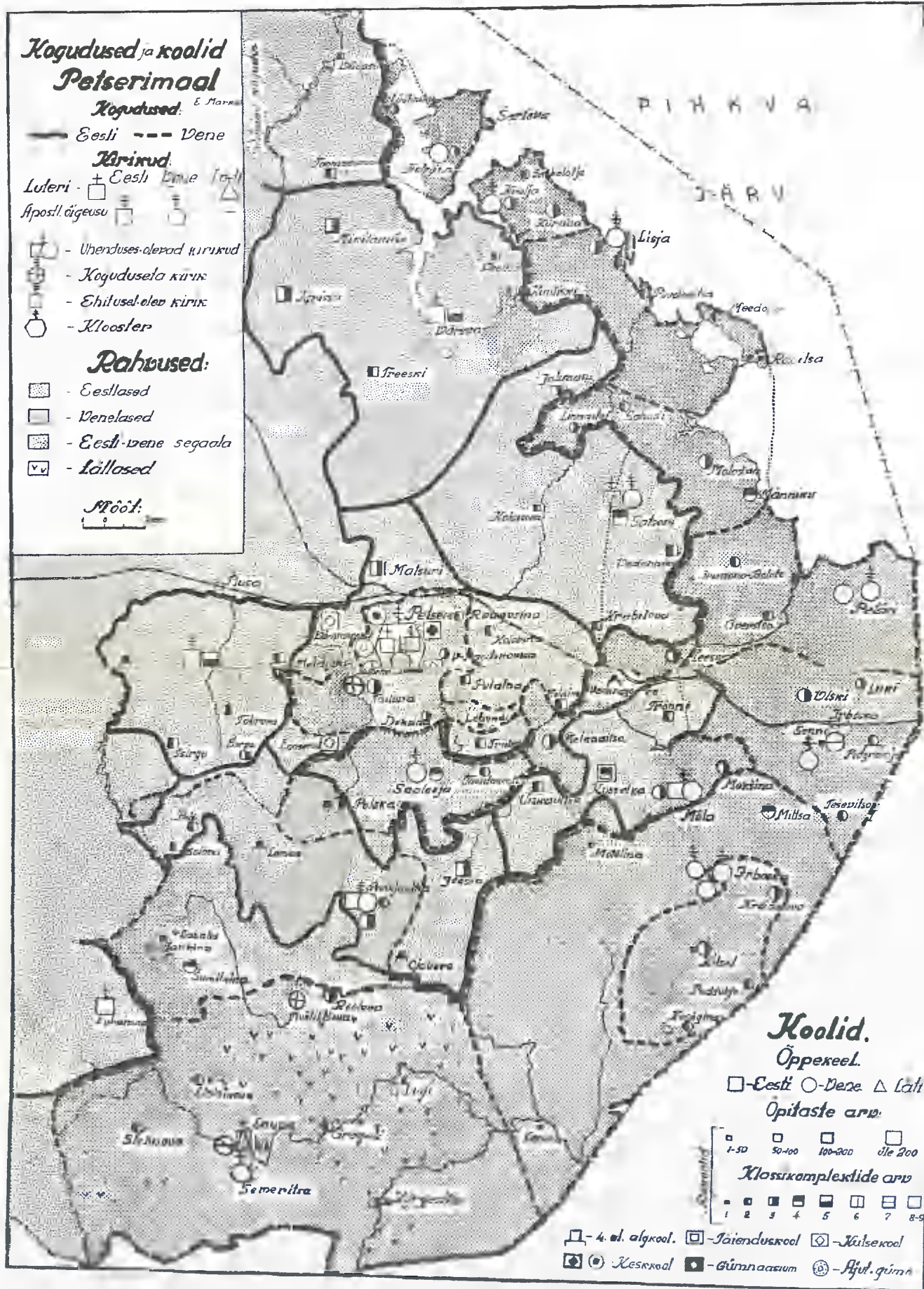
- - Ühenduses-olevad kirikud
- - Koguduseta kirik
- - Ehitusel-olev kirik
- - Klooster

Rahvused:

- - Eeslased
- - Venelased
- - Eesti-vene segaala
- - Lätlased

Mõõt:

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Koolid.

Õppekeel.

□ - Eesti ○ - Vene △ - Latvi

Õpitaste arv.

1-50 50-100 100-200 üle 200

Koolikomplekside arv

1 2 3 4 5 6 7 8-9

□ - 4. kl. algkool. □ - Täienduskool □ - Kõhvikool

□ - Keskkool □ - Gümnaasium □ - Ajut. güm.

Usuteaduskonna elust ja tööst 1936/37.

1. nov. 1936. oli ametis 5 korralist professori, 1 prof. k. t. ja 2 eradotsenti. 19. nov. 1936. a. suri prof. k. t. E d u a r d T e n n - m a n n, kes oli valitud fakulteedi poolt ühel häälel, heaks kiidetud ülikooli nõukogu poolt süstemaatilise usuteaduse korraliseks professoriks, kuid saabunud ei olnud veel Riigivanema kinnitus. 30. XII 1936 lahkus UT'i teaduse professor O t t o S e e s e - m a n n vanuse piiri kätte jõudmisel teaduskonna liikmete hulgast ning jäi edasi töötama eradotsendina.

3. II 1937 otsustas usuteaduskond asuda vakantsete õppetoolide täitmisele, nii määrati UT'i täitmisele asumise tähtpäevaks 5. II 1937, mis kinnitati ülikooli valitsuse poolt. 3. III 1937 otsustati asuda süstemaatilise usuteaduse ja võrdleva usunditeaduse õppetoolide täitmisele ning täitmisele asumise tähtpäevaks määrati ja kinnitati 6. III 1937. Mag. S. A a s l a v a lõpetas UT'i teaduse suulised doktorieksamid 24. IV 1937. 25. V 1937 valiti ühel häälel UT'i õppetoolile dotsendiks 3 a. peale mag. theol. S i e g f r i e d A a s l a v a ja kinnitati Riigivanema poolt 13. VIII 1937.

1. nov. 1937 oli seega ametis 4 korralist professori, 1 dotsent ja 3 eradotsenti. Ainuke süstemaatilise usuteaduse õppetoolile kandideerija eradots. J a a k T a u l loobub kandideerimast kui fakultet ei luba talle jääda ühtlasi koguduse õpetajaks (11. XII 1937).

10. XII 1937 valitakse ja 26. I 1938 kinnitatakse Riigihoidja poolt võrdleva usunditeaduse õppetoolile dotsendiks 3 a. peale mag. U k u M a s i n g.

1. I 1938 on seega ametis 4 korralist professorit, 2 dotsenti ja 3 eradotsenti.

15. XII 1936 valiti teaduskonna sekretäriks prof. E. Tennmanni järele prof. W a s s i l i M a r t i n s o n, kes kinnitati kuni 1. III 1938.

16. II 1937 valiti dekaaniks edasi professor O. Sild, keda kinnitas haridusminister 3. a. peale.

Teaduskonna lõpetasid:

Leo V a h t e r (23. IX 1936),
 Ernst P u u s e p p (23. IX 1936),
 Georg K l a u s (23. IX 1936),
 Herbert S t i l v e r k (15. XII 1936),
 Heinrich T i s c h l e r (15. XII 1936),
 Joh. A r i k e (3. II 1937),
 Joh. L i n s t r ö m (3. II 1937),
 Ed. N i g o l (3. II 1937),
 U n o P l a n k (3. II 1937),
 A l e k s a n d e r E l l e r (31. V 1937),
 R u d o l f K i v i r a n n a (31. V 1937), mag. a s t m e g a p r a k t .
 u s u t . a l a l .
 H e r b e r t K u u r b e r g (31. V 1937),
 E d m u n d L a a n s a l u (31. V 1937), õ i g u s e g a e s i t a d a
 m a g . t ö ö p r a k t . u s u t . a l a l .
 H e r b e r t R o s e n s t e i n (31. V 1937),
 K a r l F r i e d r i c h S ä r g (31. V 1937),
 L e m b i t T e d d e r (31. V 1937), m a g . a s t m e g a a j a l o o l .
 u s u t . a l a l .
 M a r t i n T e r a s m a a (31. V 1937),
 W i l l e m T u b i n (31. V 1937), õ i g u s e g a t a o t l e d a m a g .
 a s t e t 2 a . j o o k s u l .
 P a u l U i b o p u u (31. V 1937).
 V i l l e m U u s p u u (31. V 1937), õ i g u s e g a e s i t a d a m a g .
 t ö ö k i r i k u l o o a l a l t .
 R i c h a r d V ö l l i (31. V 1937),
 I v a r P ö h l (31. V 1937).

T e a d u s l i k u k s s t i p e n d i a a d i k s o n p r a e g u m a g .
 t h e o l . R o b e r t K a n n u k e n e v ö r d l e v a u s u n d i t e a d u s e a l a l .

D i p l o o m i t u d e d a s i õ p p i j a i d o l i k ö n e s o l e v a l õ p p e -
 a a s t a l 6 : m a g . t h e o l . A . O s s i p o v a p . - õ i g e u s u t e a d u s e a l a l , m a g .
 K . T i i t p r a k t i l i s e u s u t e a d u s e a l a l , m a g . E . S a l u m a a s ü s t e -
 m a a t i l i s e u s u t e a d u s e a l a l , m a g . A . V ö ö b u s , m a g . J . H i i e m e t s ,

mag. L. Teder, kolm viimast on diploomitud edasiõppijad ajaloolise usuteaduse alal.

Auhindu on saanud 1. XII 1937 järgmiste auhinnatööde autorid:

Teemale: „Origenese õpetus pühast Kolmsusest“ oli esitatud auhinnatöö märgusõnaga: „Tirts oli väike kass“. See auhinnatöö tunnustati II auhinna vääriliseks. Autoriks osutus stud. theol. Ago Viljari.

Teemale: „Kiriklik heategevus ühes Eesti praostkonnas 5. viimase aasta kestel“ oli esitatud:

1) auhinnatöö märgusõnaga „Aganad põletatakse tulega“, milline töö tunnustati II auhinna vääriliseks. Autoriks osutus stud. theol. Evald Saag.

2) auhinnatöö märgusõnaga „Noora“ tunnustati III auh. vääriliseks. Autoriks osutus: stud. theol. Elmar Pergelbaum.

Jutluse auhindu (teksti üle Joh. 15, 1—14) on saanud:

1) jutlus märgusõnaga „Ta oli ka pastor Rõuges“ tunnustati II jutluseauhinna vääriliseks. Autoriks osutus stud. theol. Hindrik Pihl.

2) jutlus märgusõnaga „Jutlus Johannese evangeeliumist“ tunnustati II jutluse-auhinna vääriliseks. Autoriks osutus stud. theol. Konstantin Rupsky.

3) jutlus märgusõnaga „Tee, tõde, elu“ tunnustati I jutluseauhinna vääriliseks. Autoriks osutus: stud. rer. oec. Lembit Talvet.

4) jutlus märgusõnaga „Tölner“ tunnustati jutluse- II auhinna vääriliseks. Autoriks osutus: stud. rer. oec. Martin Kuldkepp.

Konsistooriumi teemale: „Esimene Eesti piiskopp Jakob Kukk, tema elu ja töö“ kirjutatud auhinnatöö märgusõnaga „Sylvester“ tunnustati II auhinna vääriliseks. Autoriks osutus stud. theol. Otto Roser.

Uued auhinnatööde teemad, mis 1. XII 1937 teata-
vaks tehti, on usuteaduskonnas järgmised:

1. Vana Testamendi usuteaduse alalt: Sacharja
12—14 ajalooline taust ja tekkimisaeg“.

2. Ajaloolise usuteaduse alalt:

a) Üldise kirikuloo alalt: Ühise elu vendade
töö ja tähendus keskajal“.

b) Kodumaa kirikuloo alalt: „Prohvet Malts-
vet, tema isik, vaated, tähendus ja tegevus, eestkätt allikalise
materjali alusel“.

3. Võrdleva usunditeaduse alalt: „Madude osa
Soome-ugri usundeis“.

4. Jutlus: Jutlus teksti üle: Rooma 7, 15—25 ühes ekse-
geetilis-homileetiliselt põhjendatud dispositiooniga.

O. Sild.

Usuteadusline Ajakiri

Ilmub 1933. a. peale Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi ajakirjana (seni andis välja Usuteaduskond) aastas neli numbrit à 32 lk. kokku 128 lk. Peale selle lisavihud.

Tellimise hind 1938. aastaks sisemaale **4 kr.**, välismaale **4 kr. 50 snt.**
üksiknumbri hind **1 kr.** Lisavihkude hind igakord eraldi.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Pealadu: Tartus, Akadeemiline Usuteadlaste Selts (Peeter Põllu t. 2) ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupl. (Ülikooli t. 15, Tartus), tel. 63. Toimkonna aadr.: Tartu, Peeter Põllu t. 2. Akadeemiline Usuteadlaste Selts.

Vanemad aastakäigud I—V, à 4 kr.

Üksikud lisavihud:

- 1) O. Sild, Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemise käigus olnud piiskopikirikuks? 1926. hind 50 snt.
- 2) Usuteaduslisi oskussõnu. Trükk otsas; ilmub uus trükk.
- 3) Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal, 1932, hind 1 kr.
- 4) M. J. Eisen. Vändra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel, 1933, hind 50 snt.
- 5) Hugo Masing. Anatoti prohvet, 1933, hind 50 snt.

Muid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi toimetusi:

- 1) Peeter Põld. Usuline kriis, 1932, hind 50 snt.
- 2) Hilda Kasak. „Ratsionalist“ ja psühhoanalüütiline ilma-vaade, 1933, hind 25 snt.
- 3) Theophil Spoerri. Argipäeva Isand, hind 50 snt.
- 4) Mart Morats. Oxfordliikumine, hind 25 snt.
- 5) W. J. Oehler. Viljakas vaikimine, hind 1 kr.

Märkus: AUS-i liikmed saavad kõiki Seltsi väljaandeid 50 % hinnaalandusega.

Ladu: AUS-i, Tartu, Peeter Põllu t. 2 ja Akadeem. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli t. 15, Tartus.

Ilmus AUS-i kirjastusel mag. Uku Masing'u koostatud

Heebrea keele grammatika.

Hind kr. 3.50.

AUS-i liikmeile kr. 2.50.

Ladu: AUS, Peeter Põllu 2, Tartu.